

AMME HUKUKU VE JEOPOLİTİK

Asistan Dr. Tarık Z. TUNAYA

I — Terimin tevliid ettiği tefsir ve mânalar

Bu küçük denemenin başlığı bir çok zihniyetler bakımından çeşitli mâna ve tefsirlere mahal verebilecektir. Bir an için jeopolitiğin, bir emperyalizm vasıtası, haksız yere başka memleketleri ezici ve massedici bir siyasetin doktrini ve bu kabil istilâları meşru gösterecek sebepler manzumesi olduğunu düşünmek mümkün olabilir. Son harbin hâdiseleri ve bu hâdiselere mütenazıran serdedilen iddialar, istilâları besleyen fikir hareketleri, bilhassa nasyonal sosyalist Almanyanın durumu gözönüne getirildiği takdirde, jeopolitik milletleri mahva sürükleyen, insaniyeti perişan eden sahte bir ilim telâkki edilmektedir. Biz, âmme hukuku sahasındaki hukuk dalları ile siyasî coğrafyanın, jeopolitiğin yakın alâkasını belirtmek arzusundayız ve görüleceği veçhile jeopolitik terimini istilâcû emellerin hizmetkârı bir doktrin hareketi mânasına almamaktayız.

Maksadımıza daha kolay vusul gayesile modern jeopolitik mefhumunun — tarihi çok eski olmakla beraber — muhtelif tefsir ve telâkkileri üzerinde kısaca durmak yersiz olmayacaktır. Zira, jeopolitik fikri ve tarifi üzerinde de muhtelif görüşler çarpışmaktadır [1].

1 — Cermen telâkkisi:

Modern jeopolitiğin Cermen menşeli olduğu söylenmektedir. Fakat hayata gözlerini Almanyada açan bu mefhum 1914-18 Harbinden evvel ve sonra olmak üzere iki gelişme devresi kaydetmiştir. *Birinci Büyük Harpten evvel*, Cermen mektebinde jeopolitiğin bânisi Ratzel ve tilmizi Maull'un

[1] Cermen ve Fransız görüşleri hususunda bilhassa şu eserden hulâsalar aldığımızı söylemek isteriz: JACQUES ANCEL: *Géopolitique*, s. 7-27. Bu kitabı, pek bitaraf olamamasına rağmen, muhtevası zengin bir eser kabul ediyoruz. Filhakıka Ance! can alıcı noktaları güzel üslûbu içinde tespit etmeğe muvaffak olmuş bir siyasî coğrafya müellifidir. Kitabın noksanları arasında, Anglo-Sakson doktrininden bahsetmemesi sayılabilirse de, eser orijinalitesinden kaybetmemekte ve zengin bibliyografyası bir telâfi sebebi teşkil etmektedir. Eser tarafımızdan tercüme edilmiş, fakat henüz tabı imkânları bulunamamıştır.

telâkkileri hususî bir ehemmiyet taşımaktadır, zira 1939 harbine tekadüm eden devrenin Alman *geopolitiker*'leri bu doktrinden neticeler istihracını ihmal etmiyeceklerdir.

Devletin yapısını siyasi coğrafya zaviyesinden gören *Friedrich Ratzel* binayı iki temele istinat ettirmektedir: mevki (*die Lage*) ve mekân yahut saha (*der Raum*). Bir Devlet bu iki âmile müsteniden vücut bulur, taazuv eder. Ratzel'e nazaran, «coğrafi mevki, tarih hâdiseleri içinde, dünya topraklarına ait bir süreklilik, bir istikrar ifade eder». O, sabit bir unsurdur, o kadar sabittir ki, dünyanın muayyen bir mevkiinde *ahaliler ve Devletler* daima aynı tesire maruz kalmışlardır. «Tarihi vetirelerin seyrinde mevki, sükûnete kavuşmak arzusuyla çırpınan dalgaların serî bir coşma ve kaynaşmayı müteakip, toplanmak üzere koştukları bir haznedir». Şu halde, bir millet bulunduğu coğrafi mevki, vatanını muhafaza etmekle bekasını da muhafaza etmiş olur, çünkü mevki mefhumunda, «sabit kalan bir kıymetten daha fazla bir mâna ifade eden» hususiyet vardır. Bir milletin ilk gayesi mevkiini muhafaza etmektir, ve bu uğurda yabancı tahakkümlerinin reddedildiği bilhassa Ratzel'in dikkatini çekmektedir [2]. Bu bakımdan mevki itibarile milletler ve Devletler arasında büyük farklar bulunması kadar tabii ne olabilir? Deniz kenarında yerleşmiş bir Devlet, şimal nısıf küresinde kâin bir Devletten ve nihayet su ile en az taksime uğramış bir Devletten tamamen farklıdır. Nitekim Avrupanın iki bölgesi bu esasa göre ayrılır ve farklar taşır: Akdeniz bölgesi kapalı ve mütemeddindir, Orta Avrupa istilâlara açık steplerden müteşekkildir, bu suretle iki ırk ve iki medeniyet doğmaktadır: Akdeniz ve Cermen ırk ve medeniyetleri.

Saha (*der Raum*) mefhumuna gelince, bunun bir Devletin en büyük şartı olduğunu ısrarla kaydetmek gerek. Saha vüs'atı bir Devletin satvetile mütenasıptir. Büyük Devletlerdir ki, ancak saha duygusuna (*Raum-sinn*) sahiptirler. Bir Devletin azamet ve şevketi ülke büyüklüğü ile ölçülür. Bununla beraber, büyük veya küçük olsa da, her ülke dünya sathının bütün aksamile alâkadardır ve Ratzel görüşlerine fevkalâde bir şümül vermektedir, zira, «bütün küreî arz, dünyanın toprakları siyasi coğrafyanın mevzuunu teşkil ederler» [3].

Ratzel'e göre Devletler iki tarikle yayılırlar: Harp ve ticaret. Harp

[2] Dr. FRIEDRICH RATZEL: *Politische Geographie oder die Geographie der Staaten, des Verkehrs und des Krieges*, s. 259 (Almanca eserlerden sayın Doçent Dr. Orhan Münir Çağlı ve Asistan Dr. Zâhit Imre vasıtasıyla faydalanabildik. Teşekkürlerimizi sunarız). — Mehmet İzzet: *Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat*, s. 65-74.

[3] Dr. FRIEDRICH RATZEL: *Zikredilen Eseri*, s. 353.

nedir? Harp bir Devletin «hudutlarını başka bir Devletin hudutları üzerinde gezdirmesidir». Şu halde, bu tariften de anlaşılacağı veçhile, Ratzel hudut meselesine temas etmiş olmaktadır. Jeopolitiğin ilk emektarını bilhassa tabii hudutlar meşgul etmektedir. Şöyle ki, tabii hudutların inbias ettiği nüve, tabiatın vücuda getirdiği sahanın hudutlarıdır. Bu kanaat mutlaktır. O kadar kat'îdir ki, Avrupa sekensesiz bir halde olsaydı dahi, Alpler yine Orta Avrupayı Cenubî Avrupadan ayıracaktı. Şu halde, «Alplerin zirvesinden çizilen siyasî bir hudut esasen mevcut tabii bir farkın siyaseten kıymetlendirilmesinden başka bir şey değildir». Ratzel'e göre, siyasî ile tabii'nin bu suretle intıbak halinde bulunmaları, siyaseti tabiatın bir tefsirine ifrağ etmektedir. Tabii hudut insan olmasa da mevcuttur, siyasî cemiyet halindeki taazzuvtardan çok öncedir: «İsveç veya Rusya birer siyasî cemiyet olarak hudutlarını tespit etmeden çok önce dahi milletlerin hayatı, Şimal Burnunda yahut da Taymir Yarımadasının şimal kenarında durak yapmak mecburiyetinde kalmıştı». Tabii hudut şu halde millet ve Devlet hareketlerini de tayin ve tahdit edebilecektir, zira kürei arzın, yer yüzündeki hayat hareketlerini tahdit eden aynı şartların hiç şüphesiz milletlerin hareketlerine de tesir ve Devletlerin neşvünemasını tahdit etmeleri de icap eder. Bir milletin mutlak hudutları, o millet ile meskûn bulunan arazi hudutlarıdır, fakat siyasî talepler çok defa bu durumu baltalamış ve o millettaşlar tarafından meskûn bulunmayan ülkeye de tecavüz etmişlerdir [4]. Bir Devlet tabiatın kendisine, muhtevasına çizdiği hudutlara sahip olmalıdır kaidesine varmak bu suretle zor olmayacaktır.

Ratzel'ci görüşten istihraç edilebilecek bir netice de, Devletle milletin, tabii ile siyasîde olduğu veçhile, intıbakıdır. Millet Devletin mânevî mahiyetidir ve Devlet, maddî ve mânevî veçhelerile yayılacaktır. Bu esaslara müstenit bir Almanya haritası Avusturyayı, İsviçre, Holanda ve Belçikayı kaplamaktadır.

Maull, üstadının yolunda daha hızlı ve kat'î adımlarla yürümektedir: Ülke kalıbına dökülmüş Devlet yalnız ve yalnız toprağa tâbidir. Politische Geographie ilminin bu mühim siması devletleri nebat örtüsüne, jeomorfoloji'ye göre tefrik etmektedir. Yüksek dağ devletleri, dağlarla çevrili yüksek ova devletleri, vasat dağ devletleri, «serseri nüveli» yani göçebe, «sabit nüveli» yani şehir devletleri bu suretle vücut bulmaktadır.

Görüldüğü veçhile, Ratzelci metodla, devletin hareketleri «fizikî yayılmanın meşruiyetine» müncer olmaktadır. Eğer bir Devlet yayılacaksa, bu onun bünyesine dahil, tab'ından maduttur, başka türlü ona «Devlet» lik

[4] Dr. FRIEDRICH RATZEL: Zikredilen Eseri, s. 563.

izafesine imkân tasavvur olunamaz. Tabiat o Devleti böyle yaratmıştır.

Birinci Cihan Harbi sonrasında, Cermen siyasi coğrafya ekolü *Geopolitik* adını almıştır. *Zeitschrift für Geopolitik* dergisini fikri bir mihrak edinerek toplanan yeni ekol, dünyanın siyasi tahavvüllerinden istifadeyi katiyen ihmal etmemiş ve *Raumsinn* (saha duygusu) nu, «hayat saha» sını telkin etmeğe savaşımıştır. Tab'an yayılması mukadder, tabiatın büyük ülkesine çizdiği hudutlarından mahrum, dar bir sahaya sıkıştırılmış, kalıbına dökülmemiş olmasından mütevellit huzursuzluk ve ıstırapla malûl bir Devlet doktrini bu suretle kurulmuştur. Hudut meseleleri, «temas bölgeleri» bilhassa yeni ekolün dikkatini teksif etmektedir. Göz alıcı haritalarda bunları seyretmek imkânı daima mevcuttur. Fakat temas sahalarından murad olunan nedir ve bunlar nasıl tespit olunacaktır? Ekolün hukukçu mensuplarından Langhans-Ratzeburg, yalnız Avrupada otuza yakın bu neviden bölge saymaktadır [5]. Ayrıca, tarifi itibarile bir Devlet muayyen bir sınır veya kadroyu müstelzim bulunduğuna göre, bu hududun tabii olması kadar zarurî ve meşru bir keyfiyet bulunamaz. Ratzel'in telâkkisi burada işe yaramış, temel edinilmiş ve tabii hududa bir de haklılık sıfatı katılmıştır. Ratzel tabii hududu aramakta idi, modern Cermen ekolü tabii ve haklı hudutları arıyacaktır.

Fakat, dava objektif siyasi coğrafya mülâhazalarının serdinde değildir. Dava, bir Devletin, komşu ülkeleri istilâ ile yayılma ve genişlemesinin teminidir. Almanya sun'î hudutlar içine sıkıştırılmamalıdır, nitekim, Ren bir Alman nehri olmakla beraber, Alman hududu değildir. «Hudutlar» ekol şeflerinden Karl Haushofer'in eserine verdiği başlıktır. Yeni ekol çok daha ileri gitmek arzusundadır. Bir Alman toprağı veya ülkesi (deutscher Volksboden) yanında bir Alman medeniyet veya hars ülkesi bulunmalıdır

[5] Bu bölgeler şöyle sıralanmaktadır; (ihtilâf halinde bulunan Devletler kerre içinde gösterilmiştir): Jan-Mayen Adası (Danimarka - Norveç); Slesvig (Danimarka - Almanya); Wlelingen adası ve Limburg (Belçika - Hollanda); Moresnet, Eupen ve Malmédy (Belçika - Almanya); Sar Havzası (Fransa - Almanya); Aland adaları (Finlandiya - İsveç); Memel (Almanya - Litüanya); Şarkî Prusya, Pomeranya, Poznanya, Yukarı Silezya (Almanya - Lehistan); Teschen (Polonya - Çekoslovakya); Burgenland (Avusturya - Macaristan); Karniole (Avusturya - Yugoslavya); Spitzberg (Norveç - İngiltere - Rusya); Istriya ve Fiyume (Yugoslavya - İtalya); Arnavutluk sınırları (Yugoslavya - Yunanistan); Wilno (Litüanya - Lehistan); Şarkî Galiceya (Lehistan - Rusya); Garbi Trakya ve Meric ağzı (Türkiye - Yunanistan); Sporad adaları (İtalya - Yunanistan). Bu noktalar 1931 de tespit edilmişti. Okuyucu, onyedî senelik bir devre sonunda bunlar hakkında takdir hükmü verecektir. (Bk. JACQUES ANCEL: *Geopolitique*, Zikredilmiştir, s. 13).

(deutscher Kulturboden), bu Orta Avrupanın fethine yol açacak doktrindir [6]. Zira, Cermen saha duygusu bütün Ren havzasına yayılmayı müstelzimidir. Fakat sırf Almanya ile iktifa etmemek, ona doktrin bakımından bir müttefik aramak lâzımdır. Bu da Japonyadır. İndo-Pasifik bölgelerindeki dinamizm bu bakımdan tetkik edilmiştir. Yeni ekolün kahramanlarından Karl Haushofer, «Japonya ve Japonlar» adını taşıyan eserinde, coğrafi durumlardan istihraç ettiği neticeler arasında «diğer Devletlerin emniyetsizliğe kaydıkları sırada, Pasifikli Devletlerin âlemşümül Devlet seviyesine erişecekleri» en münasip zamanı Japonyanın «pekâlâ takdir ettiğine» kanidir [7]. Yer yüzünde, bilhassa iki masum Devletten, iki mazlûm ahali kütlesinden bahsetmek lâzımdır: Almanya ve Japonya. Hattâ, bu hususta tehlike işareti dahi vermek zamanı gelmiştir. Her ikisi de, tazyik edilmiş sahasız birer Devlettir. Japonya da, Niderlanda karşısında, yeni sahasına (die Neue Raum) kavuşmalıdır. İndo-Pasifik reaksiyonunun dinamizmi aynen Orta Avrupadaki gibi mülâhaza edilmelidir, çünkü her şeyden önce millet politikası henüz icap eden şekilde vazedilmemiştir. Bunun için, Karl Haushofer efkârı umumiyeye tehlike işaret vermek arzusundadır [8]. Görüldüğü gibi, siyasi coğrafyanın objektif mütaları çok geride bırakılmış ve ilim tarihte bir kere daha siyasete kul edinmek istenmiştir.

Böylece Ratzel ve Maull'den gelen mekân hissi, geopolitik ekolünde ileri götürülmektedir: Tabii ve haklı hudutlara sahip olmak bir Devletin alın yazısıdır. Bu meşru bir mukadderattır ve bu Devletin yayılması, mânevî cephesi olan millete kavuşması, milletele meskûn yerleri ihtiva etmesi tabii bir kanundur, haklı bir harekettir.

2 — Fransız telâkkisi:

Fransız ekolünün ilk derslerini Ratzel'den aldığı inkâr olunamaz. Fakat iddialar, hareket noktasının kat kat aşıldığı merkezindedir. Zira, Ancel'e göre [3] «Vidal de la Blache'ın kudretli hamlesile ekol kendini Ratzel inhisarından kurtarmıştır». Vidal de la Blache'ın Fransız siyasi coğrafya telâkkisini kadercilikten kurtardığı bilhassa iddia edilmektedir. Ünlü Fransız coğrafyacısına göre, tabiatın bir Devlet, içtimaî müesseseler üzerinde ne kadar müessir bir âmil olduğu nasıl inkâr edilebilir? Fakat, bir âmil daha var ki o da «insan»dır ve «insan tabiat kadar coğrafi bir

[6] JACQUES ANCEL: *Manuel Géopolitique de politique Européenne*, Tome I, s.14.

[7] KARL HAUSHOFER: *Japonya ve Japonlar*, cilt II, s. 341.

[8] KARL HAUSHOFER (a. D. Dr. Generalmajor): *Indo-pasifische Rückschlags-Dynamik*, s. 48, 50. Makale sonunda şu satır okunmaktadır: «Darum verstehen sie und helfen sie einander! SOS!»

âmildir. Kaldı ki insan, âtil tabiate nazaran daha faal, çok daha aktiftir, o tabiat ki «teşebbüs sahibî» değildir ve kürreiarz üzerinde «aktör olmaktan ziyade seyircidir».

Vidal de la Blache bu tezinden hareketle, eserine başlık seçtiği bir meseleyi vazetmektedir: *Şarkî Fransa* (La France de l'Est). Nesilleri aşan ebedileşmeğe yüz tutan millî kinler ve intikamlar beşiği *Alzas ve Loren* Fransız hayatına nasıl iltihak ve dühul ettiler? Bir سوال daha: Alzas-Loren Alman hayatından nasıl sıyrıldı? Mesele tabii hudut olsaydı, bunların Fransaya ithal edilmelerinden bahsedilemezdi. Fakat hudut beşerîdir, insana ve iradesine tâbidir, çünkü insan bir Devlet yapısında dağ, deniz ve şimal nısıf küresi kadar bir âmildir. De la Blache coğrafyayı romantizme bağlayan şu satırlarla suallerine cevap aramaktadır: «Mânevî temel, 1790 da Alzas Federasyonu tarafından Kehl köprüsüne asılan meşhur levhada okunmaktadır: *Hürriyet ülkesi buradan başlar*. Alzas-Loren Almanyadan, Alzaslı ve Lorenlilerin iradelerile ayrılmıştır, evvelce söyleneni tekrarlamak icap ederse, sadece tabiat değil, insanın tabiatı bu bölgeyi Fransaya birleştirmiştir. «Alzaslı, millî bir demokrasi içinde beraberce yaşama arzusu dolayısıyla kendini Fransız hissetmektedir.»

Vidal de la Blache'ın burada Alman görüşünden ayrıldığı görülmektedir. Alman telâkkisi bir Devletin hayatiyetini saha ile, ülke duygusile ölçmekte iken, Fransız ekolü bir Devlet içindeki vatandaşların zümrelenmesi ile, birlikte yaşamak üzere toplanma faaliyetleriyle ölçmektedir. Şu halde, De la Blache'ın orijinal bir formülüne geçmek mümkün olacaktır. Muayyen bir yerde yaşayanların hayat tarzları mefhumu. Halk, mecmu veya miktarı ne olursa olsun, zamanın tegayyürlerine ne derece maruz kalırsa kalsın, çağlar boyunca muayyen bir yerde yerleşmiş ve burada müşterek kabule mazhar olmuş temel hatları daima muhafaza etmiş bir küledir. Halk, insanlar kendi muhitlerini muayyen bir yerde kendi iradelerile bizzat vücuda getirmişlerdir. Tabiat insanları bir yerde bulabilir ve onlar üzerine tesir edebilir, fakat insanın da tabiate uymakla beraber dağlar taşlar üzerine tesiri yok mudur ve bu tesir Devlet yapısında temelli bir âmil vazifesini göremez mi? Fransız coğrafyacısının sistemine göre sorduğumuz bu سوالin cevabı müspettir. De la Blache'a göre, kendi havanı içinde kendi kendini döven bu kütle maddî ve ferdî bir şahıs gibidir. Şu halde, eserin birinci satırına Michelet'nin vecizesini geçirmekte tereddüde mahal yoktur: «Fransa bir şahıstır». De la Blache devam etmekte: «Coğrafi bir ferdiyet tabiat tarafından önceden, hazır ve peşin olarak verilmiş bir şey değildir». Bir site, bir belde nedir? Bir haznedir. Öyle bir hazne ki, ekmiş olduğu kudretlerin tohumları kendi içinde saklıdır. Fakat bu

kudretleri insanlar kullanır ve bu kullanım şekil ve tarzına göre de ortaya içtimai bir varlık, *Millet* çıkar.

Fransız ekolünde, Ancel'in sıhhatli görüşile, milletin fiziki temeli yanında, beşeri bir temelin de yeri vardır. Milli vahdeti tabiat kendi kaderci vetireleriyle, insanlar muayyen bir yere yerleşmeden, ibram etmiş değildir. Millet ve milletçe beraberliğin vücut bulmasında beraber yaşamının tasvip edilmesi, birlikte yaşamak arzu ve iradesinin de yeri vardır. Milli kaynaşma bu bakımdan, plüralist kaynaklara ve âmillere sahiptir, ve kendini vücuda getirenlerin istekleriyle vücut bulmuştur. Milleti ve Devleti insan ve tabiat beraberce vücuda getirirler [9]. Milli heyetin, millet denilen vücudun iptidai uzvu, hücresi nedir? Bir olmak ve beraber hareket etmek için muayyen bir yerde kökleşmek, yerleşmek ve burada tekâmül etmek. Tabiat muayyen bir yerde muayyen bir hayat tarzını insanlar üzerine yüklemeyiz, fakat onların muayyen bir şekilde hayat sürmelerini, geçinme ve yaşamalarını müsait kılar. Tabiatın müsaadesi altında, bir muhitte bir yaşayış nev'i kökleşir, ve burada sür'atli tenevvular yaratan bir kabiliyete de sahiptir.

Vidal de la Blache'a göre, insan daimi bir mücadele sayesinde bir hayat merkezi kurabilir. Toprağı ehlileştirmek cehti boyunca, hayvan ve nebatlardan müttefikler edinebilmesine mukabil kaç kereler, tabiati zorlamak, âtil ve hasım unsurları yenmek mecburiyetinde kalmıştır. İnsan bazan tabiatın mürebbsi, bazan da esiridir. «Hattüstüva Afrikası cüce-leri dallardan, sarmaşıklardan, semayı kapayan yaprak çatısından ve böceklerin kapladığı bataklıklardan bir türlü kendilerini kurtaramamışlardır. Bilâkis, yangın, balta ve kazma hücumuna uğrayan, hergün, biraz daha tarlaların kenarları kemirilen Avrupada yine insan domuzları için bir dam, evinin duvar ve eşyaları için de keresteden istifade etmesini bilmiştir». İnsan çok kereler, nebati ve hayvani cemiyetlerin tahakkümüne maruzdur. Bazan evlerini tarlalar etrafında toplamak, mağara ve anbarlarını buralarda inşa etmek zaruretile karşı karşıyadır: «Yüz bin koyun, Cezayir kabilelerini Mzab ile Tell arasında mer'a aramak için serseriyane gezmeğe mecbur ederken, gölgelerile meyva ağaçlarını koruyan hurmalıklar, sahra adamını bostanlarında hapseder». Fakat, örnek diye alınacak tipler bunlar değildir. Bunlar milli tahammürden mahrum, münferit yaşayan iptidai hücre misalleridir. Fransada bu hücrelere «pays» adı verilir.

[9] Müessese teorisi kurucularından Maurice Hauriou ve tilmizi Renard'ın izahları da böyle bir plüralizme münfer olmaktadır. Bu hususta şu yazımıza bk: *Müessese Teorisinde Fikir Unsuru ve bazı hususiyetleri*, s. 539 (İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1947, cilt XIII, sayı 2-3).

De la Blache'ın aldığı cephe belli olmuştur: Muhit ve tabiat içtimai hayatı tayin ve tespit edebilir, fakat o hayatı değiştirmek, tağyir etmek, ferdi sosyal kuvvetlere bağlayan fiziki, tabii rabitaları kırmak insan iradesi için daima mümkündür. İnsan hayatını, tabiatla anlaşa anlaşa, çarpışa çarpışa kurar ve yapar. Vidal de la Blache'ın şiirli tarifine göre, *medeniyet tabiatın insanın ayakları altına serptiği manialarla mücadelesidir*. Bu ekolün hudut telâkkisi de aydınlanmıştır, tabii, mukadder hudut mefhumu hatalarla malûdür, hudut da insan yapısıdır, tabiatla uzlaşmak veya boğuşmaktan doğabilir; aşılmaz bir hudut olmadığı gibi, insan istediği yerde ülkesini hudutlayabilir.

3 — Anglo-Sakson telâkkisi:

Eserinin başlığını tetkik etmek istediği «hususî mahiyette bir coğrafyaya», jeopolitik'e tahsis eden Ernest H. Short [10] mevzuun farik vasıflarını ön plâna almakta, ve nazariyeden ziyade tatbiki durumlara önem vermektedir. Müellife göre, jeopolitik, Birinci Dünya Harbi sonrasına ait bir ilimdir. Harpten önceki coğrafya, tabii ârıza ve hâdiselerin basit bir istikrâma irca edilebilirdi. «Fakat Cihan Harbi bütün bunları değiştirmiştir.» Sulh sadece büyük ülke tahavvüllerini ve yeni saha ve ittifaklar gereğince milletlerin birleşmelerini temin ile iktifa etmiyerek, beklenmiyen mallî ve ticarî aksülâmeller tevhit etmiştir. Coğrafya muhtevasının artması bu suretle yeni bir tarifi müstelzim kılmıştır: Bugün, «küreiarzın tasviri» ne daha doğru olarak jeopolitik tesmiye olunmaktadır. Bu terim, bir zamanların coğrafyası ile insanın tetkikine ve içtimai muhitteki durumlarına bilâvasıta bağlı ilimlerden istihraç edilen neticelerin birleşmesini temsil etmektedir [11].

Jeopolitik beşeri vetirelere hastır, insandan önceki devir ile meşgul olmaz; bununla beraber jeolog jeopolitiğe hayli yardım edebilir. Meteoroloji üstadı da, bize insanın bir «iklim ibdaı» olduğunu söylediği zaman aynı şekilde hareket etmektedir. Filhakika, bu kadar önemle rolü belirtilen iklim, bir memleketin bütün nüfusunu ve bundan doğacak neticeleri tayin ve tespit eder: Milli orduların miktarını, şu veya bu lisanın az veya çok yayılabilmesi vesair keyfiyetleri bu vasıta ile hesaplamak mümkündür.

Nüfus hareketlerinin önemi bilhassa kayda değer mahiyettedir. İstilâ siyasetleri, terakki ve tevessü yolundaki milletlerin nüfuslarını yerleştiren-

[10] ERNEST H. SHORT: *Esquisse de Géopolitique*. (Bu eserin şu faslı tarafımızdan tercüme edilmiştir, bk. *Kavimlerin Beşiği Ařya*, Yurd Mecmuası, 1941, cilt I, sayı 5, s. 2-4).

[11] Aynı Eser, s. 8.

bilecek saha bulmak mecburiyetlerinden doğar. Burada, nüfus artması, istilâ hissi, siyasetleri izah etmekte fakat meşru kılmamaktadır. 1936 tarihini taşıyan eserde, Ernest H. Short misal olarak Çine karşı Japonya'nın, Habeşistana karşı İtalyanın hareket tarzlarını göstermektedir.

Bununla beraber iktisadî enerjileri (kömür yahut şelâle olarak) de hesaba katmak lâzımdır ve bunlar en az nüfus kadar ehemmiyetlidirler. Beşeriyet, on binlerce sene, enerjiyi terbiye ve ondan istifade için savaşmıştır. 1815 de ancak mahdut bir neticeye erişebilmiştir, bu tarih Napolyon harplerinin sonuna rastlar ve sınaî ihtilâlin tesirini ispat ettiği zamandır.

Madde ve rakkamların geçit resmini müteakip, Short mânevî âmil üzerinde tevakkuf etmektedir. John Ruskin ile Anatole France durumu bütün bedahetile canlandırmışlardır. Müellife göre, bir Devletin bekası için milli kıymetlerin muhafaza ve idamesi şarttır. Short, bu yarı nazari halleri muhtelif kıt'a ve bu kıt'alardaki milletlere tatbik isteğindedir. Bununla beraber, eserde bu tatbik arzudan ibaret kalmakta, tarifini verdiği jeopolitikten uzak, yalnız muhtelif Devletlerin coğrafi ârıza ve hâdiselerini kayıt ile iktifa ederek, tenkit ettiği formülün bizzat şikâri olmaktadır.

Jeopolitik hakkında diğer bir İngiliz noktai nazarı da, Bizans hakkındaki tetkikleri ile ün salmış olan Profesör Steven Runciman'a aittir ve şehrimizde verilen bir konferansında açıklanmıştır [12].

Profesör Steven Runciman fırtınalı mevzua çok daha sâkin ve mülâyim bir gözle bakmakta, Mac Kinder menşeli, Haushofer inbiğinden geçirilmiş ifratları mantık ve müşahede ölçüsile reddetmektedir. Jeopolitik, haddizatında, İngiliz coğrafya âlimlerinden Profesör Sir Harold Mac Kinder tarafından «Tarihin Coğrafi Esası» eserinde muayyen bir inkişaf seviyesine eriştirilmiş, Münihli Profesör Karl Haushofer tarafından benimsenerek tağyir edilmiştir [13]. Jacques Ancel'in izahlarından bu suretle ayrılan İngiliz Bizantionloğu, evvelâ Mac Kinder menşeli iddiaları belirtmektedir, bu muazzam iddia üç adaya müstenittir: *Dünya adası* (Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları tarafından vücuda getirilen kütle); *Sahil adası* (dünya adası etrafında Britanya ve Japonya grupları misillü kütleler); ve nihayet *uzak adalar* (Avustralya ve Amerika kıtaları). Dünya karasının üçte ikisini, küreiarzın sekizde yedisini dünya adası teşkil etmekte ve bu ada ikiye ayrılmaktadır: *merkezî topraklar* (Sibirya ve Türkistanı muhtevi ülke) ve *sahil toprakları* (merkezî toprakları da muhtevi

[12] Bu konferansın bir çok baskı yanlışlarını muhtevi metni şu eserde bulunabilir: *Jeopolitik. İlmî Antoloji denemesi*, s. 94-100.

[13] Aynı Eser, s. 94.

kısım). Bu tasnif, Mac Kinder'i şöyle bir kaidenin vaz'ına sevk etmiştir: Avrupaya hâkim olan merkezî topraklara da hâkim olur, merkezî topraklara hâkim olan dünya adasına hâkim olur, dünya adasına hâkim olan da dünyaya hükmeder. Fakat, bizzat müellif, bu formülün noksanlarından bahsetmiştir [14].

Bu devâsâ iddianın neticesi, jeopolitikçilerin iki hatasından ileri gelmiştir: Bunlar evvelâ siyasete fazla, coğrafyaya az kıymet vermişler, sâniyen, nazariyelerini müesses bir ilim durumuna yükseltmeğe uğraşmışlardır. İddiaların bu kadar vüs'at kesbetmelerine mukabil, tarih kendilerine yâr olmamıştır. Jeopolitiğin izahta acz gösterdiği türlü hâdiseler ve vetireler vardır: Jeopolitiğin, «politik» i bir dünya siyaseti değildir, siyaset ise bir ilim değildir, coğrafya dahi tam mânasile bir ilim değildir, ve sonra coğrafya insan unsurunu hesaba katmayan ve sırf tabii ârıza ve servetlerin tetkikinden ibaret de kalamaz, ve nihayet yine coğrafya, mevzu kaide ve kanunlarına rağmen bir çok hâdiselerin vukuunu evvelden hesaplayamamaktadır. İnsanın düşünmeden yaptığı bir takım hareketler, coğrafya üzerinde gayet ciddi tesirlere sahiptir. Siyasetteki önceden görme kısırlığı bilhassa kayda değer. Bir memleketi kurtaracak büyük adamların zuhurunu bildiren hangi kanundan bahsedebiliriz? Profesör Runciman şu neticeye varmaktadır: «Bu kadar mütehavvil ve bu kadar meçhul unsurlardan ilmî bir istidlâl yapmak da pek mümkün değildir» [15].

Bütün bu izahları müteakip, acaba jeopolitikten murad ettiğimiz mâna ne olabilir? Fiiliyatı da ifadelendiren bir sualle, acaba jeopolitik boş ve faydasız mıdır? Profesör ikinci suale menfi cevap vermekle birinci meseleyi izah isteğindedir. Truva ve İstanbul şehirlerinin tarihi durumları gözden geçirildikten sonra [16] bazı kaidelerin vaz'ını mümkün gören Steven Runciman, jeopolitiğin faydasını teşrih etmektedir: Jeopolitik, milli tarihin dava ve vakıalarını *daha iyi anlamak için* kullanılan bir vasıta addedilmelidir. Coğrafya, tarihin büyük veya küçük bütün vakıalarını izah edebilmek kabiliyetini haiz olmakla beraber, ona bağlanılan «politik» cihanşümül olduğu takdirde, hataya saplanmak ihtimalleri kat'ileşecektir. Bu bakımdan profesöre göre, jeopolitiği milli tarihi aydınlatıcı bir ışık addetmemiz lâzım gelecektir. Zira, bir milletin tarihi, tek değil müteaddit

[14] Aynı Eser, s. 95.

[15] Aynı Eser, s. 96.

[16] Aynı Eser, s. 97-100. — İstanbul hakkında aynı müellifin su eserinde, Bizans tarihi ve jeopolitik zaviyelerinden mücmel bilgi bulunabilir: *La Civilisation Byzantine*.

unsurlarla meydana gelir: İnsan unsuru, irkî vasıflar, faziletler ve an'aneler, büyük insan yaratma kabiliyetleri... Ve yine her milletin, millî bir toprağa, bir ülkeye sahip olması da kaidedir. Şu halde, millî tarihte, geçmiş ve gelecek hâdiseleri izah bakımından coğrafî unsur ülkenin, toprağın durumu fevkalâde önem kazanmaktadır: «Jeopolitik toprağımızı tanımamıza, meselelerimizi anlamamıza, menfaatlerimizi iyi takdir etmemize yardım eder, ve maziye bu şekilde tetkik etmek suretile istikbali daha iyi tanzim eylemeyi temin etmiş oluruz» [17].

Şu halde, bu temenni mahiyetindeki tarif hudutları aşıldığı takdirde, Profesör Runciman'a göre ifrata sapmak mümkün olacaktır.

4 — Jeopolitik mefhumu hangi mânalara cevap verebilir?

Cermen, Fransız ve Anglosakson tefsirlerini kısaca gözden geçirdikten sonra, acaba hangisini benimsemek mümkün olabilir? Kanaatimizce hemen hepsinde müşterek olan nokta, Ernest H. Short'un tarifindeki esastır: Bir zamanın coğrafyası ile insanın ferdî ve içtimai durumlarına vasıtasızca bağlı ilimlerden istihraç edilen kaideler jeopolitik mefhum ve teriminde birleşmişlerdir. Maksat, tabii ile içtimai ve siyasi arasındaki bağı tesis ve bu bağ ile cemiyeti izah ve tefsir imkânlarını sağlamaktır. Fakat, sırf bu fikir, jeopolitiği gayet vasi ve muğlâk bir hale ifrağ etmektedir. Böyle bir münasebet tesisinde, coğrafyanın cemiyete tesiri hesaplanırken, hangi unsurlar nazara alınmalıdır? Bütün mesele buradadır.

Muayyen bir yerin tabii ârızaları, iklimi, genişliği, yüksekliği o mahalde muayyen içtimai, siyasi (âmme hukukile ilgili) müesseselerin, muayyen Devlet rejimlerinin husulüne ne dereceye kadar tesir edebilir? Ana hatlarını gözden geçirdiğimiz muhtelif ekoller bu suale muhtelif cevaplar vermişlerdir. Alman telâkkisine nazaran, bilfarz Akdeniz sadece demokrasi havzasıdır. Akdeniz bölgesinin iklimi ve ârızaları âdeta burada yalnız demokrasi kurulmasına cevaz vermektedir. Bu suretle, «hemen bütün Akdeniz memleketlerindeki demokratik histen» bahsetmek imkân dairesine girecektir [18]. Muayyen bir memleketin genişlemesi ve yayılması da bu şekilde izah edilebilir, fakat burada âmil tabiattır. Eğer bir demokrasi tahakkuk etmiş ise, bu rejimi bulunduğu yerin iklimi, taşı ve toprağı iste-

[17] Aynı Eser, s. 100.

[18] H. HUMMEL et S. SIEWERT: *La Méditerranée*, s. 25. Eserin zikredilen fikri muhtevi kısmı tarafımızdan tercüme edilmiştir, bk. *Akdeniz Mıntakasının İnsanları ve Medeniyeti* (Yurd Mecmuası, Cilt I, sayı 4, s. 3-6). — CHARLES PARAIN: *La Méditerranée*. Bu müellif de Akdenizin sosyal tesirleri ve kadim demokrat ruhunu belirtmektedir, s. 208-209.

miştir, insanları değil... O kadar ki, Ratzel'i hatırlarsak, o mahallin hudutları zaten, sükenasından önce tabiat tarafından çizilmiştir.

Fransız ekolüne nazaran, Akdeniz veya sair mahallerde, demokrasi yahut otokrasinin yaşamaları muhakkak değil, mümkündür. Bir mahalde, demokrasinin teessüs edebilmesi için, bu mahal sâkinlerinin birlikte ve sözü geçen idare altında yaşamayı istemiş olmaları lâzımdır. Modern millet mefhumu bunu âmirdir ve milletler, sonra da Devletler bu esasa göre vücut bulmuşlardır. O kadar ki, «muahedelerde hudutları tespit edilmeden evvel, milletlerin gönüllerde kurulmuş oldukları», «romantik milletler» in varlıkları bu suretle izah edilmektedir [19]. Fakat biz mevzuumuz dışına çıkmıyarak, coğrafyanın tahakküm ve emri altında teşekkül eden siyasî cemiyet ve müesseselerin kuruluşlarına temas edebiliriz. Tabii şartlar, kısaca coğrafya her şeyi izah etmekle beraber, her şeye kadir değildir. O ancak içtimâî - siyasî müesseselerin kuruluşlarına müsait bir zemin hazırlayabilir, belki de ekilen tohum arzu ve gayeyi kat kat aşacak bir nebat yeşertecektir. Profesör Runciman deyimi ile coğrafyanın bilhassa millî meselelere tafbiki mümkündür ve faydalıdır. Bununla beraber, hangi millî mesele milletlerarası, beynelmilel camiadan ayrı olarak mütalâa edilebilir? Profesör Runciman'ın mülâhazalarını (diğer ifratlar karşısında) tefrite sahip görmekteyiz, zira, millî toprak davaları, millî meseleler, haricî tesirler ve hâdiselerden mücerret olarak tetkik edilemeyecek hususlardır. Şu halde, jeopolitikteki «siyaset» bizzarure millî kadroyu tecavüz edecektir. Bu gibi bir aşmayı Fransız ekolünde görmekteyiz. Dağ, muayyen bir yükseklik, barındırdığı kimselere ayniyet vermektedir. O kadar ki Vidal de la Blache ekolünün hatlarını muhafaza eden bir eserde şöyle bir hükme dahi varılmıştır: «Muayyen bir seviye üstünde, muayyan bir irtifada, her türlü iklim altında ve her türlü ülkede, bütün insan ırkları aynı tesirleri hissederler», dağ siyasî bir melcedir, siyasî hudut addedilir, hakikî bir mâniâ sayılır; lisanî zümreler ve siyasî topluluklar eteklerinde

[19] Milletın doğusunu izah eden yeni nazariyelerden biri Jeopolitik mefhumuna bu suretle bağlanmıştır ve bu nazariye hayli taraftar da bulmuştur. Nazariyenin memleketimizde de taraftar ve müfessirleri bulunmuştur. Bu hususlar ile ilgili olmak üzere şu eserlere bk. ZİYA GÖKALP: *Yeni Mecmuası*'da intişar eden şu makaleler: *Millet Nedir?* (No. 4-70), *Hars ve Irk* (No. 62), *Hars ile Medeniyetin münasebetleri* (No. 61). — MEHMET İZZET: *Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat*, s. 89-151. — ZİYAEDDİN FAHRI FİNDİKOĞLU: 12. Not'da zikredilen *Jeopolitik* eserindeki denemeleri, s. 92. — JACQUES ANCEL: *Géopolitique*, s. 88-96, 99-104, ve *Manuel Géographique de Politique Européenne*, s. 9-11. — N. IDRGA: *Origine et développement de l'idée nationale surtout dans le monde Oriental*, s. 2-3.

dururlar, Brenner'in iki tarafındaki Tyrol durumun en bariz misalidir [20].

Aynı kaideyi Balkan yarımadası ve merkezi Avrupaya tatbik eden müellifler de görülmektedir. Bizzat Jacques Ancel, Balkanlardaki durumu şöyle ifade etmektedir: Lisani ve siyasi hudutlar, hayat nevelerini asla ayırmamaktadırlar. Yunanlı, Slav, Romanyalı, Arnavut dağlısı, geyim, gıda, hayvan yetiştirme ve ev inşa etme bakımlarından birbirlerine, ovadaki vatandaşlarından daha fazla benzemektedirler. Dağdan dağa geçildikte aynı pastöral hayat tekerrür etmektedir. Köylüyü ne dil ne de Devlet alâkalandırmaktadır [21]. Dağ, yahut mürtefi yerler muayyen bir hayat tarzını müşterek kılmaktadırlar. Bu durumu iki Türk müellifi de teyid etmektedir. Sırpın durumu, Kâzım Nami Duru tarafından bahis mevzuu edilmektedir: «Sırpın yaşadıkları yerler, çokluk dağlıktı; bundan ötürü dağlılar özel ayrılıklarını bugüne kadar korudular. Çok ciddidirler, sözlerine inanılır» [22]. Dağ, Hamdullah Suphi Tanrıöver'e göre, Romanyanın politik durumunda da gayet mühim rol oynamıştır: «Romanyalı, istilâ geldikçe ovalardan dağlara; istilâ çekildikçe, dağlardan ovalara taşınır. Yakılan, yıkılan, yağma edilen köylerini, kasabalarını tekrar kurar ve yoluna devam eder» [23]. Dağların Balkanlardan itibaren Orta Avrupa'daki siyasi rolleri hiçbir zaman azımsanamaz [24]. Bizim, tarihimizde de Abdülhamid'e ve istibdadına karşı gönüllerde tutuşan ihtilâlin, Manastır dağlarında başladığı malûmdur. Şu halde, bir coğrafya manzumesi olarak «padişah fermanlarına meydan okuyan» irtifaların siyasi rolleri ve tesirleri bedihidir. Bununla beraber, bütün medeniyet ve devletler, dağ hududunda durarak sirayet ve yayılma kudretlerini kaybetmişlerdir iddiası yersizdir. Medeniyet ne Taymir yarımadasında, ne Brenner geçidinde durmuştur, hiçbir Devlet ve insan kütlesi emellerini gerçekleştirme uğrunda Himalâya'dan çekinmemiştir. Hattâ, jeopolitikle meşgul müellifler Avrupa ile Asya'yı birbirinden ayıran Uralleri dahi, bir kıt'a hududu saymamaktadırlar. Uraller, hiçbir zaman, muhaceretlere mâni olamamış ve iki kıt'ayı birbirinden kâfi derecede ayırmamakla bir kapalılık temin edememiştir [25]. Şu halde dağ, muayyen:

[20] JULES BLACHE: *L'homme et la Montagne*, s. 164-165.

[21] JACQUES ANCEL: *Peuples et Nation des Balkans*, s. 135.

[22] KÂZIM NAMİ DURU: *Yugoslavya Üzerine* (Son Posta, 6 Mart 1945).

[23] HAMDULLAH SUPHI TANRIÖVER'le: *bir konuşma*, başlıklı seri makalelerin birincisinden (Vatan, 13.1.1946, s. 2).

[24] JACQUES ANCEL: *Manuel Géographique de Politique Européenne*, (Bütün eser tetkik edilmelidir).

[25] Bu hususta muhtelif müellifler ittifak halindedir. Bir misal olmak üzere:

bir siyasi role sahiptir, bir devletin ülkesine dahil bulunmak itibarile muhtelif tesirlerinden bahsedilebilir. (Nitekim Iorga'nın sözile Rumen çobanları yaz ve kış vatanları arasında dolaşarak Rumen dünyasını birleştirmeye çalışabilirler), fakat hiçbir zaman aşamaz ve geçilemezlik vasıflarına sahip olmamışlardır.

Jeopolitikten hangi mâna anlaşılmalıdır? sualine, bu canlı misallerden sonra bir cevap bulmak zor olmayacaktır.

Kolayca anlaşıldığı gibi, Cermen ekolü monist, Fransız ve Anglo-Sakson ekolleri plüralist sistemler ile bu mânayı aramaktadırlar, Fransız ve Anglo-Sakson mektepleri arasında ikinciler bakımından daha müşahhas ve daha ampirik bir temayül kaydedilebilir.

Fakat, insan coğrafyanın fatalist kaideleri içinde mahsur mu kalacaktır? Ezeli bir determinizm vadisinde gideceği istikameti, yürüyüş süratini dahi tayinden âciz garip yolcular mıyız? suale derhal menfi cevap vermek lâzımdır. Muhakkak ki, irademizin, cehd ve gayretlerimizin bir gayesi ve kıymeti vardır. Coğrafyanın insan ve insanî müesseseler üzerindeki tesiri kat'iyen inkâr edilemez, böyle olmakla beraber, insan tabiatın kölesi de değildir.

Jeopolitik mefhumundan, biz, coğrafi şart ve unsurların, içtimaî ve siyasi müesseseler üzerindeki tesirlerini kastedebiliriz. Muhtelif millet ve mıntakalara göre bu tesirin nisbeti az veya çok, şumullü veya mahdut olabilir, fakat coğrafi tesir hiçbir suretle kayıtsız ve şartsız bir tahakküm teşkil etmiyecektir. Kanaatimizce her üç ekolde de kabul edilecek cepheler mevcuttur.

Alman ekolü, bize coğrafi hâdiselerin önemini ve inkişaf ettirilmiş coğrafi tetkiklerin faydasını sunmaktadır. Coğrafi tesirlerin beşerî ve siyasi müessese üzerindeki rolleri her bakımdan mühimdir, Devletin bir unsuru da toprak ve ülkedir ve unsur ile bütün arasında Devlet hayatını tanzim edecek kaideler, müstakar esaslar bulmak mümkündür.

Fransız ekolü bize, insan iradesinin, tasvip ve hürriyet prensiplerinin coğrafi durumlar karşısındaki rolünü belirtecektir. İnsan, coğrafyanın, toprağın kölesi değildir. Toprağın üzerimizdeki tesirine mukabil, irademiz tabiati terbiye edebilir, onda kuvvetli bir hasım, sadık bir müttelik bulabilir.

bk. ERNEST H. SHORT: Zikredilen eseri, s. 58. — JACQUES ANCEL: Géopolitique, s. 63; COUDENHOVE-KALERGI: *Panurope* (Bu eserin Avrupa ve Asya ile alakalı kısmı tarafımızdan tercüme edilmiştir, bk. *Avrupanın Hudutları*, Yurd Mecmuası, cilt 2, sayı 5, s. 2-5). Meselenin münakasası için bk. GONZAGUE DE REYNOLD: *Qu'est-ce que l'Europe?* s. 44 ve müt.

Anglo-Sakson ekolü, her şeyden evvel siyasi coğrafyayı, bir yayılma ve istilâ aleti yapmamamıza yarayacak dersler vermektedir (Mac Kinder doktrini bu kayıt haricindedir), coğrafya siyasetten fazla evvelden görme hassasına sahiptir ve siyaset gayri tabii şekillere ircâ suretile geliştirilmemelidir. Bu takdirde, jeopolitik bilhassa milli davalar üzerine çevrilecek fakat genişliğinden bir şey kaybetmiyecektir. Halin istilâ ve yayılma emellerini tasfiye etmesine mukabil, milletlerin mazisine, milli davaların köklerine kadar nüfuz ederek vüs'at iktisap etmiş olacaktır. Zira, her ne kadar Birinci Büyük Harp sonrasında muayyen bir inkişaf seviyesine erişmiş bulunmakla beraber, tesbit ettiğimiz kayıtlara müstenit bir jeopolitik kadim devirlerin tefekkürlerinde mühim bir yer işgal edegelmiştir. Bu suretle kadim çağlardan modern zamanlara kadar, coğrafî ve siyasi hâdiseler arasındaki münasebet izahlarını sentetik olarak incelemek ufukları da açılmış olmaktadır. Tetkikimiz böyle nisbeten geniş bir görüşe istinat etmektedir, bu suretle hukukun, bilhassa âmme hukukunun yeni bir hayatiyet hamlesi kazanacağından emin bulunmaktayız.

II — Jeopolitik ve âmme hukuku arasındaki münasebet

Jeopolitik nasıl iltibasa mahal verebilen, muhtelif ekolleri çarpıştıran bir mefhum ise, âmme hukuku terimi de aynı hususiyetlere sahiptir [26]. Biz, Devlet hukukundan değil, âmme branşından bahsetmek ve bu branş ile jeopolitik arasındaki rabitaları belirtmek arzusundayız. Filhakika, yukarıda söylediklerimiz hatırlanırsa, tabii âmillerin içtimaî müesseseler üzerindeki tesir derecesi ne olursa olsun, coğrafya ile içtimaî ilimlerin münasebeti aşikârdır. İnsanlar arasındaki münasebetlerin tanzimine dair müeyyideli kaidelerin, bir muhitin tabii şartlarına uygun bulunmaması lâzımgeldiğini, bir Devletin kanunlarında ülkesinin hususiyetleri ile gayri kabili telif maddeler bulunması iktiza ettiğini düşünmek yersizdir. Kaldı ki, tarih ile hukuk arasında bir münasebet tesis edilebilmekte, hattâ - hukuk tarihi haricinde - tarihi bir metotla hukuk tetkiklerine tevessül edilmektedir. Tabiatın hukuk sahasındaki rolünü küçümsemeye imkân tasavvur edilemez, şu halde siyasi coğrafyanın da hukuk plânında bir yeri vardır, ve tesirleri hesaplanmalıdır,

Bu vadide bir çok misaller vermek mümkün olacağına kani bulunuyoruz. Hukukun siyasi psikolojinin tesiri altında bulunduğu daima serdedilegelmiştir. O kadar ki, bu tesirin bilhassa İngilterede kaydedildiği de

[26] Âmme hukuku teriminin tevhit ettiği iltibaslar hususunda bilhassa bk. RECAİ G. OKANDAN: *Umumi Âmme hukuku*, İstanbul 1946, s. 9-15.

ayrıca söylenebilir. Adallık halinin İngiliz kavmine verdiği hususiyetler malûmdur.

Filhakika, İngiltere âmme hukukunu tetkik eden Profesör Charles Crozat izahlarına bir kaide ile başkalamaktadır: Herhangi bir memleketin siyasi müesseselerini iyi anlamak için, bu kavimlerin psikolojilerini tetkik lâzımdır. Bu hususta sayıca pek çok bulunan kanun metinleri kâfi değildir. Kanun maddelerinin şerh ve tahlilleri siyasi müesseselerin doğum muhitle-rini bize bildirmekte kısır kalacaktır [27]. Profesöre göre bu hususta en büyük yardımcı siyasi psikolojidir. İngilizlerin siyasi psikolojisi nasıl izah edilebilir? Profesör Emile Boutmy'ye nazaran, İngilterenin değişmez hatla-rını evvelâ tabii muhitten doğan şartlar temin etmektedir. Dış tabiat İngi-lizden daimi bir gayret istemektedir; bundan da İngilizlerin enerjik ve azimkâr hareketlere karşı olan zevki istihraç edilebilir. İklimin İngiltere sakinleri üzerindeki tesirleri bilhassa zikre değer. Cenup memleketleri aha-lisine nazaran iklim buraya daha yavaş tesir etmektedir. Muhayyele daha ağır işler, buna mukabil derunî ve mânevî hayat daha canlı ve faaldir. Tefekkürat ve metafizik İngilizleri pek ilgilendirmez, İngiliz daha ralistir [28]. İngilterenin alâkabahş durumunu yeni bir eserinde Hilaire Belloc'un kaleminden okumak mümkündür. «İngiltereyi iyice anlamak için», şöyle bir tarife varmak yerindedir: İngiltere aristokrattır, Protes-tandır, ticarî zihniyete sahiptir [29]. Böyle bir tasvirde coğrafi ve tabii âmillerin oynadığı rol kendiliğinden anlaşılmaktadır. Memleketin hukuk doktrini ve pozitif hukuku siyasi psikolojiye bu derece bağlı, hattâ tâbi kalınca, siyasi psikolojinin de tabii âmillerle olan münasebeti gözden irak tutulmadığı takdirde, hukuk ile jeopolitiğin rabitası derhal belirmektedir.

Âmme hukuku ile jeopolitiğin rabitası bu yoldan da tahakkuk edince, jeopolitiğin bu sahaya dahil hukuk dalları ile olan bağılılığı daha kolay te-barüz edecektir. Bu rabıtayı iç ve dış âmme hukuku dalları bakımından ve bilhassa sayın hocalarımızın eserlerine müsteniden, müşahede edebiliriz. Fakat biz bu bakımdan da meseleyi fazlaca tafsile tâbi tutmuyarak, yal-nız Devlet ana hukuku (Esas Teşkilât Hukuku) ile jeopolitik arasındaki rabıtayı bilhassa tebarüz ettirmek ve diğer âmme hukuku şubeleri üze-

[27] CHARLES CROZAT: *XX. asır İngiliz âmme hukuku*. (1943-1944 ders not-ları, s. 10-11).

[28] Prof. Emile Boutmy'nin bu fikirleri, Prof. Charles Crozat'nın 27 No.lu notta zikredilen eserinin 12 ve müteakip sayfalarında. Ayrıca EMİLE BOUTMY'nin ese-rinin şu tercümesine bk.: *İngiliz Kavmi*, (Dr. ABDULLAH CEVDET tercümesi, cilt I).

[29] HILAIRE BELLOC: *Bugünkü İngiltereyi iyice anlamak için*. (Galip Kemall Söylemezoğlu tercümesi), (Kânaat Kitabevi, İstanbul 1939, s. 34).

rindeki incelememizi daha kısa olarak tespit arzusundayız. Zira, Devlet ana hukuku ile jeopolitiğin alâkasını tesis etmiş bulunan Türk hukukçularının fikir ve eserlerini gözden geçirmek alâka verici olacaktır.

1 — *Devlet ana hukukunun jeopolitik ile münasebetleri:*

Devlet ana hukuku, devletin en lüzumlu unsurlarından birisi olan ülkeyi nazara aldığı zaman, jeopolitik ile rabitasını teyid etmektedir. Filhakika, «ülkenin genişliği, coğrafi vaziyeti, iklimi, tabii servetleri halkın psikolojisini yoğuran ve bununla beraber esas teşkilâta tesir yapan âmillerden biridir.» Ülkenin yurddaşlar arasında tevzii, yani mülkiyet rejimi Devlet hayatında mühim rol oynamakta, içtimai sınıf mücadelelerini ve bizatihi sınıf mevcudiyetlerine âmil olmaktadır. Bu fikirlerin sahibi Prof. Ali Fuad Başgil ülke vüs'atının siyasi neticelerini de hesaplamaktadır. Şöyle ki, geniş ülkede, mutlakiyet ve şahsî hükümet kolaylıkla tutunabilirler ve bu gibi rejimler ekseriya geniş ülkelere musallat olmuştur. Yine ülkenin coğrafi vaziyeti, hususile medeniyet merkezlerine yakınlığı ve uzaklığı, siyasi ve medeni Devlet hayatı üzerine mühim tesirler icra eder. Garbi ve Merkezî Avrupa devletleri birbirine yakındır, bol vasıtaya sahiptirler ve birbirinden örnek almaktadırlar. Türkiyemizin vaziyeti bunlara uymamaktadır. Arazi rejimine gelince, nisbetsiz ve adaletsiz inkısam içtimai huzur ve sulhu tehdit eden sebeplerdendir. Burada bir toprak aristokrasisi ve bir de gündelikçi ameleden mürekkep bir millet teşekkül eder, sulh ve sükûn, istikrar ve muvazene ihlâl edilmiş olur. Fakat, Profesör Başgil insan iradesinin değiştirici tesirini de hesaba katmakla, Fransız ekolüne temayül etmektedir. Sayın Profesör Gaston Richard ile mütevfikan şu kanaattedir ki, «bin bir türlü tesisat ve ameliyatı ile ülkenin hali ve verimi, hatâ iklimi değiştirilebilir. Zaten bir devletin medeniyet ve terakkisinin ölçüsü o devletin ülkesinde, *ferdin fert üzerinde tahakkümünün eksilmesi ve ferdin eşya üzerinde kudret ve tahakkümünün artmasıdır* [30].

Profesör Hüseyin Nail Kubalı «Devlet ana hukukunun diğer ilimlerle alâkasını göstermek maksadile devletin yapıcı unsurlarını» incelemektedir. Profesör derhal jeopolitik ile Devlet ana hukuku rabitasını teyid etmektedir: «Devlet ana hukuku, devletin tabii unsuru olan *ülke* dolayısıyla beşerî ve fizikî coğrafya ile yakından alâkalıdır. Zira, Devletin yapıcı unsurlarından olan ülkenin devletin hukukî ve siyasi bünyesi üzerinde pek büyük tesiri vardır.» Profesör Kubalı'ya göre, her ne kadar Ratzel bu izahlara ilmi bir değer vermişse de, ülke ile devletin bünyesi,

[30] Dr. ALİ FUAD: *Esasiye Hukuku Dersleri*, 1934, s. 152-154.

şekli, fonksiyonları üzerinde yaptığı tesirin ehemmiyeti Eflâton, Aristoteles, Monteskiyö'nün müşahedelerinden kaçmamıştır. Şu halde, «Devlet ana hukuku bir ilim olarak, beşerî coğrafya ile, ve hattâ fizikî coğrafya ile alâkalıdır.» Profesörün, nüfus unsurunu tetkik ederken, Vidal De la Blache'ın telâkkilerine takarrüp ettiği görülmektedir, zira nüfus gibi bir yapıcı unsurun «devletin bünyesi, şekli ve fonksiyonları üzerine yaptığı tesir unsurunun yaptığı tesirden daha çok fazladır». Neticede, görülen odur ki, «Devlet ana hukukunun bazı tabiat ilimleri ile ve bilhassa sosyal ilimlerin hepsi ile münasebetine sebep olan âmiller bizzat devleti vücade getiren âmillerdir» [31]. Profesör Kubalı ayrıca jeopolitik fikirlerin eskiliğine işaretle geçmişteki önemlerine de işaret etmiş olmaktadır.

Bu hukuk dalındaki diğer tetkikler de, Devlet ana hukukunun coğrafi mülâhazalarla münasebetini kat'iyetle tebarüz ettirmektedirler [32]. Devlet ana hukuku sahasında nazara alınan bu durum, ülkenin, «hâkimiyetin carî olduğu bütün sahadan ibaret bulunduğu» bilhassa kayda değer bir keyfiyettir [33]. Bu bakımdan ülke ile siyasî iktidar hudutları arasında bir intibak vücut bulmakta, toprak ile siyasî iktidar arasındaki müteakıl bağıllık bir kere daha meydana çıkmaktadır. Pek tabii olarak asıl mesele, bu ülke üzerinde, siyasî iktidarın istimali hususunda birleşmiş, millet adı verilen küttedir. *Bu siyasî iktidarın* sahibi bizzat tâbii olan *siyasî birlik* ırk, lisan, din ve «hududu tabiiye» gibi unsurlara müsteniden teşekkül etmiş olmakla beraber «asıl birliği harsta, tarihte, âmal ve ihtiyaçta birliktir» [34]. Profesör Haşim Refet'e göre, vahdeti milliyenin âmilleri bu unsurlar oldukça, insan iradesinin, birlikte yaşamak istek ve hürriyetinin yapıcı rolü bilhassa ortaya konulmaktadır.

Burada, İkinci Meşrutiyet devresi hukukçularımızın da müttefikan teyid ve tasdik ettikleri muayyen esaslar ortaya çıkmaktadır: Siyasî birliğin muayyen bir arazide yerleşmiş olması şarttır. Ülkesizlik Devlet olmamak demektir. Hattâ, «Afrika'nın Avrupalılar tarafından teshiri kabailin malûmülhudut olmamasına» atfedilmektedir. Devletin şahsiyeti ülke ile intibak edecektir. Bu intibaktan ise, ülkenin hukukî kazançları olacaktır. Mademki arazi şahsiyet unsurudur, şu halde, şahsiyetin vasıfları-

[31] HÜSEYİN NAIL KUBALI: *Devlet Ana Hukuku Dersleri*, cilt I, Fasıkül 1, İstanbul 1946, s. 131-132.

[32] Bilfarz şu eserde Devletin sübstansiyel unsurlarının incelenmesi itibarile kısa da olsa durum belirtilmektedir: Dr. YAVUZ ABADAN: *Hukuk Başlangıcı ve Tarihi*, İst. 1943, s. 160.

[33] OSMAN NURİ UMAN: *Esasiye Hukuku*, Ankara 1939, s. 24.

[34] HAŞİM REFET: *Hukuku Esasiye*, İstanbul 1926, s. 33-37.

na sahip ve tâbi bulunduğu kaidelere bağlı olması da tabiidir. Bu prensip, müşterek bir kabule mazhar olarak, bir çok Esasiye Hukuku müderris ve muallimleri tarafından kabul edilmiştir [35].

«Darülfünunu Osmanî Hukuk şubesi muallimlerinden Celâleddin Arif Bey» devlette umumiyetle bir kuvvet, fiilî hattâ tabîî bir tahakküm müşahede etmektedir: «Devlet tâbir olunan her bir kütlei içtimaiyede hattâ en sade, en küçük ve en vahşilerinden en büyük, en muğlâk, en mütemeddinlerinde daima bir fiil mevcuttur: Diğerinden daha kuvvetli olan efradı sairlerini arzu ve emirlerine inkıyat etmeğe mecbur kılarlar». Bu esasların kabulünde Léon Duguit'nin bariz tesiri görülmektedir.

Devlet ana hukukunun jeopolitik ile alâkasını tebarüz ettirmek gayesile, giriştiğimiz bu gayet kısa incelemeden bir neticeye varmak mümkündür. Bugün için eski diyebileceğimiz müellifler, aynı me hazlerden hareket ile, Devlet ana hukuku ile jeopolitik (o zamana uygun olarak siyasî ve beşerî coğrafya diyebiliriz) rabıtasını ülke tarikile ve zımnen tesis etmektedirler. Ülke unsuru aslî olduğu için ve bu sebeple Devlet ana hukuku siyasî coğrafyaya bağlıdır, fakat durum sarahatle tebarüz ettirilmemekte ve ülke ile hâkimiyet arasındaki bağdan istihraç edilmektedir. Yeni müelliflere gelince, sayın Profesör Başgil ve Kubalı, durumu bütün sarahati ve önemi ile izah ederek Devlet ana hukuku ile jeopolitik rabıtasını meydana çıkarmaktadırlar. Devlet ana hukuku ile rabıta bu suretle ortaya çıkınca, aynı şekil ve usuller dahilinde âmme hukukunun diğer dallarının jeopolitiğe olan alâkalarını tesbit daha kolaylıkla imkân dahiline girmektedir.

a) Diğer âmme hukuku dallarının jeopolitik ile alâkaları.

İç âmme hukukunun diğer dallarından ikisi ile jeopolitiğin ilgisi aşîkârdır. Bilfarz, Devlet hukuku veya siyasî hukuk adı verilmesi icap ettiği halde, bugünkü iltibashı adile âmme hukuku ve jeopolitik münasebetlerine bakalım. Binefsihi âmme hukukunun, yeni bir tarifine göre bu hukukun şümul ve iştigal sahaları şu suretle tesbit edilmiştir: Devletin menşe ve mahiyeti, tarihî tekâmülü, hukukî bünyesi, fertlerle olan münasebeti, fonksiyonlarına müteallik çeşitli meseleler, ve bunların «her hangi bir devlete inhisar ettirilmiyerek, çok şumullü bir çerçeve içinde, umumî ve sentetik bir tarzda izahı» icap edecektir [36]. Devlet ana hu-

[35] *Hukuku Esasiye* (Müderris Muavini MİTHAT Beyefendinin 337-338 senel dersiyesinde Hukuk birinci sınıfındaki takrirleri). — CELÂLEDDİN ÂRİF: *Hukuku Esasiye*. 1325, s. 20-21. — SERMED OSMAN: *Hukuku Esasiye*. 1327, s. 18 ve müt. — BABANZADE İSMAIL HAKKI: *Hukuku Esasiye*. 1329, s. 212 ve müt.

[36] RECAİ G. OKANDAN: *Umumî Âmme Hukuku*. 1946, s. 10.

kuku sahasında, bir devletin bünyesi, tahavvülleri ve fonksiyonlari, tarihî tekâmülile siyasi psikolojisi, ülkesi, binaenaleyh jeopolitik arasındaki münasebet belirtilmişti. Umumî âmme hukukunun veya Devlet hukukunun künnünü teşkil eden meselelerde jeopolitiğe ne kadar bağlı, hattâ borçlu olabileceğini burada tekrar izaha herhalde lüzum kalmamaktadır.

İç âmme hukukunun diğer dallarından birisi olan ceza hukukunun, gerek doktrin gerek infaz sistemi itibarile, tabii âmilleri ne derecede hesaba katması gerektiği malûm olduğu gibi, sırf bu esaslarla suçluluğu izah eden teorilerin mevcudiyeti malûmdur.

Ceza hukuku teorilerinde mevzuumuz bakımından yeni mektepler ile işgal etmemiz gerektir. Filhakika, yeni mektepler tetkiklerini iki kısımda teksif etmektedirler: Suçluları suç işlemeğe sevkeden sebepler ve bu sebeplerin keşfinden sonra, suçlular hakkında takip edilecek muameleler ve suçları önlemek için muktazi tedbirler. Suç sebepleri bakımından iki ekol ortaya çıkmaktadır. Antropolojik mektebin dahili sebeplere istinat etmesine mukabil, sosyolojik mektep, suç sebeplerini suçluların muhitinde aramaktadır. Bu sebepler arasında iklim, muhit, yaşayış nevileri başta gelmektedir ve bunlar da iki kısımda mütalâa edilebilir, tabii ve içtimai sebepler olarak incelenmesi lüzumlu bu sebepler arasında iklim, mevsim, sıcak ve soğuk memleketler, yazın veya kışın işlenen suçlar, muhit, medeniyet, ahlâk seviyesi yaşayış vasıta ve şartları bilhassa jeopolitik mevzuuna dahildirler.

Sosyolojik mektep bizi bilhassa meşgul edecektir. Filhakika, Dr. Lacassagne'a göre, suç işlenmesinde biri şahsî diğeri içtimai iki âmil görülmektedir. Suçlu bir mikrop gibi, müsait kültürünü arar, şu halde suçluyu yaratan harici ve bilhassa içtimai müesseselerdir, buradan da şu prensibe varmaktayız: «Her cemiyet lâyük olduğu suçlulara maliktir.» Sosyolojik mekteple Ratzelci telâkki, determinizm vâdisinde de bu suretle buluşmaktadırlar. Nasıl bir Devlet, veya bir siyasi müessese coğrafyanın âleti ise, Manouvrier deyimi ile insan da, içtimai muhitin kullandığı bir alettir [37] ve bu mektep herhalde Alman jeopolitik ekolünün cezai sahadaki mümessilliğini mükemmelen ifa edebilecek zihniyete sahiptir.

Bununla beraber, ceza hukuku teorileri sahasında harici sebeplere hiç mi değer verilmeyecektir? Bu sual, Profesör Rumcinan'ın jeopolitiğin lüzumsuz olup olmadığına dair vazetmiş olduğu mesele ile aynı seviyededir. Ceza hukukunda harici sebeplerin lüzumu antropolojik mektepte bir iftirak tevlit etmiştir. Ferri ile Lombroso arasındaki bu fikir ayrılığı,

[37] TAHİR TANER: *Ceza Hukuku ve Türk Ceza Kanunu Serhi*, (1937-1942)..

Garofalo'yu da Ferri leyhine harekete geçirmiştir: Lombroso'nun kanaati hilâfına içtimaî muhit ve medeniyet yalnız suç şekillerini değil, sayılarını da arttırabilir, muhitin müsaadesi suç çoğalmasının başlıca sebebidir. Profesör Taner böylece Ferri formülünü vermektedir: Suç = suçlu + içtimaî muhit. Bu formül muayyen cemiyet vazifelerini de müstelzimidir: Yalnız suçlular için tedbir almak kâfi değildir, muhitin de tesirlerini ortadan kaldırmak gerek [38]. Ferri'nin bu mektebin sosyolojik olduğunu söylemesine mukabil, sosyolojik mektebin determinizmine tamamen iltihak etmediği meselesi üzerinde durulmağa değer bir keyfiyettir. Baron R. Garofalo medeniyetin, içtimaî muhit ve nüfus artmalarının suçluluk üzerindeki tesirlerine kanidir, fakat determinist değildir: Bir kere medeniyet terakkilerinin suç sebebi sayılmaları biraz şüphelidir, saniyen, medeniyet suçluyu doğurmasa bile suç ve suçluyu yok etmek kudretine sahip değildir; bununla beraber medeniyet terakkilerinin suç ve suçlu üzerindeki tesiri barizdir, o kadar ki «demiryolu icad edilince suçlu artık posta arabalarının yolunu kesmez» [39]. Gerek sosyolojik gerekse antropolojik mektepler vasıtasile, ceza hukuku ve kanunları jeopolitiğin yardımına muhtaç bulunmaktadırlar.

Bahsi tamamlamak üzere, dış âmmе hukukunun en mühim dalı Devletler umumî hukukile jeopolitik münasebetlerine kısaca göz gezdirmek faydadan hali olmayacaktır. Muhtelif tarifleri gözden geçirdikten sonra, sentetik ve realist bir tarife varmak isteyen Profesör Cemil Bilsel'e göre, «Devletler Hukuku, enternasyonal camia üyelerinin ve bilhassa müstakil devletlerin birbirleriyle olan münasebetlerini idare eden hukuk kaideleridir» [40]. Beynelmîlel camiayı vücuda getiren uzuvların siyasî ivicaclarını tabii esaslara bağladıkları şüphe götürmeyecektir. Hudutlar meselesi, karasuları, harbin stratejik kaideleri, imparatorluk meseleleri, iktisadî ve içtimaî münasebetler gibi siyasî ve hukukî hâdiseler muahede adını verdiğimiz vesikalarda toplanmakta ve bu vesikalar kanunlaşmaktadır. Şu halde muahede, jeopolitik hâdiseleri hukukileştirmeğe kadar gitmekte, Devletler hukuku sahasının misak, ahidname ve muahedelerinde daima bu duruma rastlanmaktadır. Zaten, Devletler hukukunun kaynakları, çok mütenevvi jeopolitik hâdiselere dayanabilirler [41]. Devletler hukukunun diğer ilimlerle münasebetine gelince, Devletler hukuku tarih ile bilhassa alâkadardır. Siyaset bir çok hâdiselerin özünü teşkil eder. İktisat ve

[38] Aynı Eser, s. 36.

[39] LE BARON R. GAROFALO: *La Criminologie*, 1905, s. 146, 196, 197.

[40] Prof. CEMİL BİLSEL: *Devletler Hukuku*, Giriş. 2. başı 1940, s. 5.

[41] Aynı Eser, s. 35-68.

'ticaret hukuklarile münasebeti ise «izaha muhtaç olmayacak akadar açık» [41] olmakla beraber coğrafya, hattâ riyaziye ile dahi alâkalıdır. Bununla beraber, harp sonrası Devletler hukuku eserlerinde bu hukuk dalının jeopolitikle olan münasebetinin bilhassa tasrih edilmesi artık bir zaruret halini almıştır. Aksi takdirde bir noksan ile karşılaşılabilir.

Bütün bu izahlardan varılabilecek neticeye göre: hukuk, bilhassa âmme hukuku, iç ve dış dallarının heyeti mecmuasile jeopolitiğe bağlıdır. Bu basit ve hafif bir rabıta olmaktan ziyade, kuvvetli ve kopmaz bir bağıdır. O kadar ki, jeopolitik sahasındaki bir hâdise veya bir fikrin, âmme hukuku dallarından birinde tamamen kanunlaştırıldığını görmek de mümkündür. Bir ademi merkezîyet meselesi, bir toprak kanunu, bir hudut muahedesi veya modern ceza kanunlarında bu durumun en canlı ve en mevsuk delillerini görürüz.

III — Jeopolitiğin tarihe tatbiki misalleri

Jeopolitik anlayışında, ufuk genişlemesini bahis mevzuu ederek, tarihe de kabili teşmil bulunduğunu ileri sürmüştük. Filhakika, bugünün realist vasıflarından uzak kalmakla beraber, kadim devirlerden itibaren, muhtelif doktrin ve dinî eserlerde siyasi coğrafya telâkkilerine ehemmiyetli yerler verilmiştir. Biz bu bahiste iki misal vermek arzusundayız. Bunlardan birincisi Tevrat diğeri de islâm siyasi tefekkürünün bazı güzideleri tarafından jeopolitik görüşlere verilen önemin tetkikine inhisar edecektir.

1 — Tevrat'ta jeopolitik görüşler :

Ortaçağın âmme hukuku tefekkürü kanaliyle yeni zamanların politik görüşlerinde büyük tesir ihraz eden Beni İsrail'in siyasi akideleri ve bunları muhtevi Tevratın âmme hukuku bakımından vazetmiş bulunduğu kaideler malûmdur. Bu kaideler İbrani kavminin tarihi ve coğrafyasile tamamen intıbak halindedir. İbrani kavmi, tarihen dört devir yaşamıştır: Çadırdan eve ve küçük köylere geçilmiş, Musa'dan önceki göçebelik devresi, «şecaat sahibi kimselerin etrafında» teessüs eden cümhuriyet devresi, iktidarda istikrar ve müesseseleri tanzim ihtiyacından doğan krallık devresi, ve nihayet İsrailiye ve Yahuda krallıklarının Salmenezar ve Nabükodonozor istilâları altındaki yabancı hâkimiyeti devresi, 70 senesinde diaspora (Roma ülkeleri içinde dağılma) başlamış ve bu tarihten itibaren de Yahudi devleti kurulamamıştır.

[42] Aynı Eser, s. 93.

Bu tarih seyirleri içinde yol alan İbraniler, âmme hukukuna bugün dahi ehemmiyetli muhtelif kaideler devretmişlerdir. Bu kaideler arasında iktidarın menşei bakımından Tanrı ile İbrani kavmi arasında mün'akit bir mukavele fikri, *On Emirler* ile âdi kanunlar arasında bir meratebe tesisi, mukaddes mesh yağile takdis merasimi, Yunanlıların mekân, Romalıların şekil vehdeti gibi unsurları modern Devlet mefhumuna ithal etmelerine mukabil, Beni İsrail'in pedersahî ahlâka müstenit etnik bir nüve fikrini telkin etmeleri [43]. Bu kaideler yanında bilhassa, Devlet mefhumundaki süreklilik (continuité) mefhumu, mukavele esaslarının asırdan asra, nesilden nesle intikalî hâdisesi bakımından İbrani kavminin âmme hukuku en canlı delillerle meşbudur [44].

Kısaca üzerinde durduğumuz bu kaidelerin İbrani tarih ve coğrafyasına gayet sıkı rabıtalara bağlı olduğunu kaydetmiştik. Bu durumu tebarüz ettirmek mümkündür.

a — Tivratta, her şeyden evvel, Beni İsrail kavminin bir ülke aradığı görülmektedir. Devletin müstakar şekli, göçebelikten, «serseri nüve» likten kurtulmuş, beşerî refah ve saadet, ancak Yehovanın ahbine riayet dolayısıyla kudsiyet kesbeden İbrani kavminin, imar ve umrana müsait, iktisadî ve zirai bakımdan verimli, düşman hücumlarına karşı hasin bir ülkeye yerleşmesiyle taayyün edecektir. İbrani âmme hukukunun temeli olan mukavelenin, bütün hedefi bu ülkeye matuftur. Mukavelede ülkesizliğin mahzurları, felâket ve bedbahtlıkları tebarüz ettirilmekte, Tanrı ahbine vefa halinde vadettiği toprağın evsaf ve hudutlarıyla bizzat meşgul olmakta, ademi riayet hallerindeki müeyyedeleri bütün hışmı ve dehşeti ile istikra etmektedir.

İlk mukavele Yehova ile İbrahim arasında akte edilmiştir ve hedefi *Arzu Mev'ud'a*, Tanrının mutî kavmine gösterdiği bir diyara gitmektir: «Ve Rab Abramsa dedi: memleketten ve akrabandan yanından ve babanın evinden *sana göstereceğim memlekete git*; ve seni büyük millet edeceğim, ve seni mübarek kılacağım ve senin adını büyük edeceğim; ve bereket ol...» [45] İbrahim Lût ile beraber emre inkıyaden yola çıkmıştır. Fakat daha yolda aralarında seçecekleri ülke ihtilâfı baş göstermiş, İbrahim

[43] İbrani tarihinin Âmme hukuku bakımından değerlendirilmesi ve sözü geçen kaidelerin tespiti için bk.: CHARLES CROZAT: *Âmme Hukuku Dersleri*, cilt II, kısım 2, s. 403-412; RECAİ G. OKANDAN: *Umumi Âmme Hukuku*, Birinci Kitap, s. 85-94.

[44] Süreklilik keyfiyeti hakkında bk.: TARIK Z. TUNAYA: *Müessese Teorisinde Fikir Unsuru ve bazı hususiyetleri*. (İstanbul, Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1947, cilt XIII, sayı 2-3, s. 537 ve müt).

[45] Tivrata. (1941 tashihli baskı), Tekvin. Bap XII, 1-2.

Yehovaya müracaat zaruretinı hissetmiştir. İki Beni İsrail şefi ayrılacaklar ve kabilelerine birer ülke seçeceklerdir. Lût'un seçtiği ülkenin vasıflarını Tevrat'ta takip edebiliriz: «ve Lût gözlerini kaldırdı, ve bütün Erden Havzasının, Rab Sodom ve Gomorrayı helâk etmeden evvel Rab'ın bahçesi gibi, Tsoara giderken Mısır diyarı gibi, her yerde suyu bol olduğunu gördü: Ve Lût bütün Erden Havzasını kendisine seçti; ve Lût şarka doğru göç etti ve ayrıldılar..» [46].

Lût'tan ayrılmasını müteakıp, yalnız kalan İbrahim'e Yehova, vadettiği ülkeyi tarif ve tavsif edecektir. O patriyarkal bir hükûmet kurabilmek için mev'ud bir toprağa muhtaçtır. Yehova kavminin idaresini tevdi ettiği, iktidar ile techiz ettiği, reis nasbettiği İbrahim'e ülkesini şöyle tarif etmektedir: «.. Şimdi gözlerini kaldır, ve bulunduğun yerden şimale ve cenuba ve şarka ve garba bak; çünkü görmekte olduğun bütün memleketi sana ve ebediyyen senin zürriyetine vereceğim» [47].

Yehova, ülke hudutlarını tayin ettikten sonra bu ülkenin ahali unsurunu da verecektir. Bu devletin nüfusu İbrahim'in zürriyeti olacaktır: «ve senin zürriyetini yerin tozu gibi edeceğim; şöyle ki, bir adam yerin tozunu sayabilirse, senin zürriyetin de sayılabilir. Kalk memleketini enine boyuna gez; çünkü onu sana vereceğim. Ve İbram çadırını kaldırdı, ve gelip Hebronda olan, Manire meşeliğinde oturdu, ve orada Rabbe bir mezbaha yaptı» [48]. Arzı Mev'ud, yani Tanrının kavmine vadettiği ülke ve pederî hükûmet bu suretle mukavelenin özüdür.

«Fakat Amorîlerin fesadı henüz tamam olmamıştır» [49]. Bu yüzden İsrail kavmi çoğalacak, «gökteki yıldızlar kadar», sayılamaz hale gelecek. İbrahim «güzel ihtiyarlıkla» gömülmeden evvel Yahvadan kavmi hakkında şu cezayı telâkki edecektir. Rab, Abrama dedi ki: «Eyi bil ki senin zürriyetin kendilerinin olmıyan bir memlekette garip olacak, ve onlara kulluk edecekler, ve kendilerine dörtyüz yıl cefa edecekler; ve kulluk edecekleri millete ben hükmedeceğim; ve ondan sonra büyük mal ile çıkacaklardır... ve dördüncü nesilde buraya döneceklerdir...» [50]. Yehova ülkeye müteallik ahdini, bu cezaya rağmen yeniliyor: «Ve Rab, Abramla ahdedip dedi: Mısır ırmağından büyük ırmağa, Fırat ırmağına kadar, bu diyarı, Kenileri ve Kenizzileri ve Kadmonileri ve Hittileri ve Perizzileri, ve Refaları, ve Amorîleri ve Kenânlıları ve Girgaşileri ve Yebûsileri senin zürriyetine verdim» [51]. Görüldüğü gibi Yehova yalnız ülkeyi ve hudutlarını değil, aynı zamanda İbrani kavminin hükmedeceği milletleri de göstermektedir.

[46, 47, 48] Aynı Eser, Tekvin. Bap XIII. 1-17.

[49, 50, 51] Aynı Eser, Tekvin. Bap XV. (Bütün bap).

İbrani tarihi daima bu ülkesizlik ve ülke aramakla başlamakta ve bu arayış bugün dahi son bulmamaktadır. Mısır Firavunlarının hışmından, Mısırın muazzam bir siyasî netice doğuracak coğrafi hâdisesinden Musa'nın dehâsile kurtulmak üzere bulunan kavmine Yusuf, son demlerinde bu ümit ve vaadi tekrarlamaktadır: «Ben ölüyorum; fakat Allah mutlaka sizi arayacaktır ve bu diyardan sizi İbrahim'e ve İshak'a ve Yakub'a yemin ettiği diyara çıkaracaktır; ve Yusuf: Allah sizi mutlaka arayacaktır, ve kemiklerimi buradan çıkaracaksınız, diyerek İsrailin oğullarına yemin ettirdi» [52].

«Arzı Mev'ud» İbrani Devlet doktrininde bir süreklilik (continuité) unsuru halinde peygamberden peygambere, idareciden idareciye intikal etmektedir. Kavmi müstakil bir halde, rahat ve refah veren bir ülkeye yerleştirmek Peygamber ve Devlet reisi gayesi haline gelmiştir. Bu seyri kısaca tarif edelim:

«Huruç», Firavun zulmünün hudutlarından kurtuluş, başlı başına bir Tevrat Sifridir. Bu çıkışla beraber, tekrar mev'ud toprağı aramak, ona yaklaşmak ve ilerlemek kavmin tarih boyunca çizdiği yoldur. Burada Yehova, Musa ile karşı karşıyadır, eski vaadini tekrarlamakla, mukaveleyi Musa ile de tecdit etmektedir. Yenilenen mukavelede mev'ut ülke tasvir edilmekte: «Ve Rab dedi ki: Gerçekten Mısırdaki olan kavmimin sıkıntısını gördüm... Onların acılarını bilirim; ve onları Mısırlıların elinden kurtarmak için, ve onları o diyardan iyi ve geniş bir diyara, *süt ve bal akan diyara*, Kenanlı, ve Hitti, ve Amori, ve Perizzî, ve Hivi, ve Yebûsilerin yerine çıkarmak için indim...» [53].

Musa'nın deyimi ile, «esaret hanesi» nden Yusuf'un kemikleri ile beraber, «süt ve bal akan diyara» böylece hareket edilmiştir. Kendilerini takip eden Firavun kuvvetlerini gören İbraniler, ölüm korkusu içinde Musa'ya sormaktadırlar: «Mısırdaki ölmek için kabir mi yoktu?» Musa'nın itidal ve Yehova'nın müdahalesini beklemeleri tavsiyesi üzerine, açılan deniz son Firavun birlikleri üzerine kapanınca, Arzı Mev'udu aramak çok daha mübrem hale gelmiş bulunuyordu.

Bütün Beni İsrail tarihini burada takibe imkân ve mahal yoktur. Fakat işaret ettiğimiz veçhile, Arzı Mev'uda bir müddet, Hazreti Süleyman zamanında erişilmiş fakat İsrailiye ve Yahva krallıklarının açtıkları büyük esaret devresi bütün hayallere son vermiş, ebedî sukutu hayal ve elem bütün İbrani müesseselerinin temelini teşkil etmiştir.

b — Bu bakımdan diğer bir noktada, Tanrı ile kavmi arasında mûna-

[52] Aynı Eser, Tekvin. Bap L. (Bütün bap).

[53] Aynı Eser, Çıkış. Bap III. 7, 8.

kit mukaveleye riayet ve ademi riayet hallerinde Yehova'nın mükâfat ve mücazatlardır. Bunlar da iktisadî ve coğrafi vasıflar taşımaktadırlar.

Yehova'nın şartlarına [54] riayet halinde şu coğrafi hâdiseler milletin iktisadî, içtimai ve siyasi refahını temin edecek mükâfatlardır: «Eğer kanunlarımda yürürseniz, ve emirlerimi tutarsanız, ve onları yaparsanız; o zaman yağmurlarınızı vakitlerinde göndereceğim, ve yer mahsulünü verecek, ve kırım ağaçları meyvalarını verecekler, ve harmanınız bağ bozumuna erişecek, ve bağ bozumu ekim vaktine erişecek; ve doyuncaya kadar ekmeğinizi yiyeceksiniz, ve memleketinizde emniyetle oturacaksınız, ve memlekete selâmet vereceğim, ve yatacaksınız, ve sizi korkutan olmayacak, ve kötü hayvanları memleketten kaldıracam, ve memleketinizden kılıç geçmiyecektir... Ve sizden beş kişi beşyüz kişiyi kovalıyacak, ve sizden yüz kişi on bin kişiyi kovalıyacak... Ben sizi Mısır diyarından onlara kul olmanız diye çıkararak Rab'im; ve boyunduruğunuzun bağlarını kırdım, ve sizi başınız yukarıda yürüttüm» [55].

Buna mukabil ahde ademi riayet halinde, müeyyideler ve cezalar da yine coğrafi ve iktisadî sahaya aittir: «Fakat beni dinlemez, ve bütün emirlerimi yapmazsanız, ve eğer bütün emirlerimi yapmamak, ve ahdimi bozmak için kanunlarımı reddederseniz, ve eğer canınız hükümlerimden nefret ederse; ben de size şunu edeceğim: Dehşeti, gözleri söndüren ve canı yıprandıran veremi, ve sıtmayı üzerinize koyacağım; ve tohumunuzu boş yere ekeceksiniz, ve onu düşmanlarınız yiyecek... Sizden nefret edenler üzerinize hükümdar olacaklar, ve sizi kovalıyan yokken kaçacaksınız. Ve, eğer bunlarla da beni dinlemezseniz, o zaman suçlarınız için sizi yedi kat daha tedib edeceğim. Ve kuvvetiniz gururunu kıracağım; ve gönüllerinizi demir gibi, yerinizi tunç gibi edeceğim, ve kuvvetiniz boş yere sarfolunacak; ve diyarınız mahsulünü vermeyecek; ve yerin ağaçları meyvalarını vermeyecek» [56]. Müeyyideler ve mücazat daha istikra edilmektedir.

Fakat bu ülke, «süt ve bal akacak», sulak ve bereketli mev'ut toprak ihtiyacı bir aşk halindedir. Musa'nın bir ilâhisinde talih yağmura, söz çiğ'e teşbih edilmektedir. İsrail emniyet üzere yalnız ikamet edecek, Yakub'un çeşmesi buğday ve şarab diyarında olacak, göklerinden dahi çiğ damlayacaktır [57].

Bütün bunlara rağmen Yehova, bir gün mukadderatından şikâyet eden yüz yirmi yaşındaki ihtiyar Musa'ya Arzı Mev'ud'u göstermiştir: «İbra-

[54] Aynı Eser, Çıkış. Bap XXXVI.

[55, 56] Aynı Eser, Levîiller. Bap. XXVI. 3-13, 14-20.

[57] Aynı Eser, Tesniye. Bap XXXII ve XXXIII deki ilâhiler.

him'e, İshak'a, ve Yakub'a: Senin zürriyetine vereceğim diye and ettiğim diyar budur, ben onu gözlerinle sana gösterdim, fakat oraya geçmiyeceksin» [58]. Bu, Musa'ya bir ceza idi, bir gün Meribe sularında Yehova'ya karşı vukubulan isyandan o mes'uldü. Kavmi bu diyara Yeşu'un kumandası altında girerken, o üzerinde bir zamanlar taşımış olduğu ağır mes'uliyetler kadar derin hüznü ile ve ölüm halinde onları seyretmekte idi.

c — Tivratta, iyi bir ülkenin bu arada, Devlet rejiminin siyasi ve iktisadi refah üzerindeki mukabil tesirinden de bahsedilmektedir.

Beni İsrail Melik (Kral) istedi. Yehova da bundan şikâyetçi idi. Kavminin ileri gelenlerine melikin kötü ve şedid idaresini hâkim Şmoil acı acı anlattı: «Üzerinize krallık edecek olan kralın hükmü şu olacak: Oğullarınızı kendisine alıp cenk arabaları üzerine ve atlıları arasına koyacak; ve arabaları önünde koşacaklar; ve onları kendisine binbaşılar ve ellibaşılar kılacak; ve bazılarını toprağını sürmek için, ve ekinini biçmek için, ve cenk âletleriyle arabalarının âletlerini yapmak için koyacak, ve attar, ve aşçı ve ekmekçi olmak üzere kızlarınızı alacak. Ve tarlalarınızı, ve bağlarınızı, ve zeytinliklerinizi, onların en iyisini alıp kullarına verecek. Ve kullarınızla cariyelerinizi alıp onları işine koşacak; sürülerinizin ondalığını alacak; ve siz onun kulları olacaksınız. Ve kendiniz için seçmiş olacağınız kralınızın yüzünden o gün feryat edeceksiniz; ve Rab o gün size cevap vermiyecek» [59].

d — Tivrattaki jeopolitik görüşleri bir bakımdan daha nazara almak mümkündür. Sarih olarak bazı melce şehirler, hudut ve kâfi gelmeyen ülke meseleleri bilhassa zikre değer mahiyettedir. Melce şehirleri Musa «Erdenin öte tarafında gün doğusuna doğru» üç şehir olarak ayırmıştır. «Tâ ki, kendi komşusundan evvelden nefreti olmayıp bilmiyerek onu öldüren adam oraya kaçsın, ve bu şehirlerden birine kaçarak sağ kalsın..» Bu şehirler Rubeniler için çöldeki Betseri; Gadiler için Ramotu ve Manassiler için Golani şehirleridir [60]. Tivratta bahis mevzuu edilen hudut meselelerine gelince, mukavelesinde taraf tanıdığı Beni İsrail kavminin bütün işlerine müdahale eden Yehova hudut meselelerini de hal ve fasletmektedir. Bir misal olmak üzere Ken'ân ilinin hududu zikredilebilir. Bu hudut bütün teferruatı, en dakik bir tarzda tayin edilmektedir [61]. Tivratta, bir zamanlar ayak basılan her yer Beni İsrail ülkesi iken, bundan böyle Yehova hududu tayin ve tasvir lüzumunu duymaktadır.

[58] Aynı Eser, Tesniye, Bap XXXII ve XXXIV.

[59] Aynı Eser, I. Samuel, Bap IX. 10-18.

[60] Aynı Eser, Tesniye, Bap V. 41-43, Bap 19.

[61, 62] Aynı Eser, Sayılar, Bap XXXIV. (Bütün bap hududa tahsis edilmiştir).

Yine Tevrat'ta arazi tahsisi meseleleri de mevcuttur. Ve yine Yehova, Levililer'e verilmesi gereken araziyi tespit etmektedir: «İsrail oğullarına emret, Levililer'e mülkleri olan mirastan içinde oturmak için şehirler versinler; ve şehirler için, onların etrafında Levililer'e otlaklar vereceksiniz. Ve içinde oturmak için şehirleri olacak; ve onların otlakları, sığırları, ve malları, ve bütün hayvanları için olacaktır. Ve Levililer'e vereceğiniz şehirlerin otlakları çepeçevre şehir dıvarından öteye doğru bin arşın olacak» [62]. Görüldüğü veçhile, Rab burada da arazi meselesini ölçüye müsteniden, yani teferruata kadar inerek tespit etmektedir.

Tevratın jeopolitik görüşleri üzerinde, daha fazla durmağa lüzum görmüyoruz. Zira, elimizdeki misallerle İbrani Mukaddes Kitabının coğrafi ve tabii hâdiselerle âmme hukuku sahasına ait hâdiseler arasındaki müte-kabil münasebetlere ne kadar büyük önem verdiği derhal idrâk edilmektedir. O kadar ki, bu münasebet İbrani âmme hukukunun, bütün siyasi müesseselerinin temeli olan Tanrı ile kavmi arasındaki siyasi mukavele-nin de esasını teşkil etmektedir. Tanrının kavmini mev'ut bir Devlet ülkesine yerleştirmeyi en yüksek gaye, aksini de en ağır mücazat olarak mukavele esası halinde ilân etmesi jeopolitik durumun önemini siyasi-hukukî plâna (âmme hukuku sahasına) nakletmektedir. Teokratik, Pederşahi bir bünyeye müstenit İbrani monarşisinde, iktidarın menşei ve onun istimal tarzını tayin eden siyasi mukavele (pacte politique)de Devlet ülkesinin ve hususiyetlerinin doğrudan doğruya zemin teşkil etmeleri durumun en bariz ve canlı delilidir. Filhakika İbranilerin Mısırdan itibaren bütün Suriye boyunca «süt ve bal akan» ülkeyi aramaları romantik ibr tarihe meydan verdiği kadar, sosyal bakımdan mütemadi bir hicret ifade eder. İstilâlarla da karışık olan bu hicretlerin muhtelif şekilleri ve sebepleri vardır. Fakat herhalde, «huruç» sifrine tekabül eden hicretin Mısır topraklarının kı-sırlaşmasından tevellüt ettiği, zulüm ile beraber kıtlıktan da kaçma ol-duğu benimsenebilir bir tezdır. Nihayet diaspora ile, Beni İsrail kat'i ve nihaî surette Roma müstemlekelerinde Orbis Romanus içinde dağılarak, Davut ve Süleyman'ın hâtıralarını tarihe gömmüşlerdir. Yahudi tarihinin dört devri zaten muhtelif istilâ ve hicretlerine tekabül etmektedir [63].

Tevratın siyasi ve hukukî doktrininde, coğrafi esasların oynadıkları mühim rol ve sahip oldukları büyük tesir bu suretle belirmiştir. Fakat, İbrani Mukaddes Kitabının, kavimleri ve siyasi teşekkülleri tamamen coğrafi bir tahakküm altında bırakmadığı da bilhassa nazara alınması gereken bir keyfiyettir. Zira, mev'ut toprağın ancak mübarek bir kavme,

[63] Muhtelif hicretler hakkında bk.: LOUIS DOLLOT: *Les Grandes Migrations Humaines*, s. 17.

Tanrının seçkin kullarına ait olduğu kıssasından, ülke sakinlerinin de toprak üzerindeki tesirleri istihraç edilebilir, nitekim zikredilen muhtelif kısımlarda da bu fikrimiz tebarüz etmiştir.

Fakat Tevratın asıl doktrini, coğrafi, tabii, irki her türlü usul ve esanın fevkinde, ilâhî oluşu, Tanrı kanunlarını kabul etmesidir. Bu suretle coğrafi kaderciliğe ilâhî bir kadercilikle mukabele edildiği söylenebilir. Bununla beraber bizzat Yehova da, ülke telâkkilerini değiştirmiş, bir zamanların hudutsuz ülke ve nüfus esaslarına tedricen bazı takyidat vazetmiştir. Her hal ve kârda, en mamur ülke, en müstahkem belde, sakinleri ilâhî mukaveleye riayet etmedikleri takdirde bir harabeye dönebilir. Bu suretle coğrafi ve iradî hâdiseler, rabbanî kanunların zebunudurlar.

Tevratın benimsemiş bulunduğu böyle bir usul, siyasî coğrafya hâdiselerine atfettiği ehemmiyeti hiçbir suretle azaltmamakta ve bu sahaya ait unsurları, ilâhî hattâ efsanevi müdahalelere tâbi kılmakla beraber, siyasî hukuk yahut âmme hukuku sahasına ithal etmektedir. İsrail kavminin Mukaddes Kitabı, Yehova tarikile de olsa, coğrafya ile âmme hukuku arasındaki münasebeti, büyük bir canlılık ve tasvir kudretile tesis etmiştir.

2 — İslâm siyasî tefekkürüne ait bazı misaller.

Tetkik etmekte olduğumuz mevzu bakımından İslâm siyasî tefekkürü de bize velût görünmektedir. En eski Arap siyasî eserinin müellifi olduğu tasdik edilen Şihabüddin Ahmed bin Muhammed ibni Abirrabî «Sülûkülmâlik fi tedbir il-memalik» de [64], coğrafya ile ülke kuruluşu ve hükümdarlığın mahiyeti arasındaki rabıttan bahsetmektedir. Bir Hintli mütefekkirin, Harun Şirvanî'nin sözile, Roma'nın sukutundan Şarلمان'ın Frank imparatorluğunu kurduğu tarihe, IX. asra kadar Garp karanlık bir devir yaşamış; buna mukabil şark bir tenevvür devrini idrâk etmişti [65]. İşte İbn Abirrabî bu devir içinde ve 833 senesinde yazdığı kadim siyasî eserinde mevzuumuzla, ilgilenmektedir. İnsanın kendi nefis ve bedeni hakkındaki siyretini tetkik eden şark âlimi mal ve mülkiyet meselesini bilhassa nazara almaktadır. Gıda insanı tabiat ile temasa getirmektedir. «Gıdanın cem ve tedariki için daha bir takım fûnun ve sanayie ihtiyaç vardır ki şehirler yapıp memleketler kurmağa işte o ihtiyaç sebep ve illet olmuştur [66]». Ülke, hattâ Devletin rejimi, Hükümet telâkkileri bu esasa sıkı

[64] MEHMED NUSRET Paşa tercümesi. 1296 tab'ı.

[65] HAROON KHAN SHERWANI: *Studies in Muslim Political Thought and Administration*. 1945 tab'ı, s. 37.

[66] İBN ABİRRABİ: *Zikredilen Eseri*, s. 48.

bağlarla kenetlenmişlerdir. Abirrabî'e göre, kasaba ve şehirlerde toplanan insanlar, muhtelif tehlikeler karşısında bulunmaktadırlar, bunlardan birisi başka bir diyar ahalisinden gelmesi melhuz tehlikedir. Bu takdirde «sûrlar bina edip hendekler yapmak ve muhafızlar tayin etmek gibi usulü tahaffuz ve tedafüün ikamesi ve mazarratın bilfiil vukuu suretinde harp ve kital icrası» [67] caizdir.

Müellif jeopolitik fikirlerini «erkân-ı mülk» e de teşmil etmektedir. Filhakika Devletin dört rüknü vardır: Padişah, tebaa, adalet ve tedbir. Bunlardan tedbir, dört şekil arzedebilir ki, birincisi «imâr-ı bilâd» dır. Müellifin, belde imarı meselelerinde, Devlet ülkesini ümrana kavuşturmakla mükellef olan hükümdarın vazifeleri arasında ne kadar itinalı bir tahlile tevessül ettiği bilhassa kayda şayandır [68]. Tedbir babında, müellif bilhassa, bugünün siyasi coğrafyacılara hoş görünen «emniyet» e yer vermektedir. İmar-ı bilâd, ziraat arazisi ve beldelere göre iki nevidir. Birinciler, halkın maddî refahını sağlayacak «mevaddı asliye» den maduttur. Beldeler ise, halkı câmi olan vatanlardır. Arap mütefekkeri her iki nev'e mahsus kaideler üzerinde tevakkuf etmektedir.

Tedbir bahsindeki kaidelerin vaz'ını müteakip Abirrabî «bir memleketin müceddeden bina ve tanzimi hususunda altı hususu aramaktadır ki bunlar: tatlı suların kesreti, mübrem mevadı hariçten celbedebilmek imkânlarının temini, itidal-i mekân ve cevdet-i hava, mer'a vesair benzeri yerlerin yakınlığı, hane ve meskenlerin taarruz-u âdadan masuniyeti, ahalîye medarı teshilât olmak üzere etrafta köy ve çiftlikler bulunması, bu bilgileri şehir veya kasaba inşa edeceklerine tavsiyeler takip etmektedir. Öyle ki «bâniî şehir bir memleketi bu veçhile binâ ve râhıgâm ettiği halde hakkı ahali olarak anın yani o hâkimin üzerinde hüsnü idare ve siyretü haseneden başka bir şey kalmamış olur [69].»

Fikirlerinden bahsedeceğimiz diğer bir Arap âlimi de, Eyyübi devrinin şöhretli fikir ve siyaset adamlarından Abdurrahman Şeyzarî, Naimânın bize Ebülneçip adile tanıttığı müelliftir. «Kitabı Nehcissülûk fî siyasetül mülûk» başlığını taşıyan eserinde, Şeyzarî, İslâmın Peygamberi Hazreti Muhammed'in gazvelerinden bahsederken jeopolitik durumları belirtmekte, Şark âleminin cenk vasıtası ata bilhassa eserinde yer vermektedir. Müellif atın Müşriklerle cihad için beslenmesi gereken bir vasıta olduğunu, bu hususta mevcut âyet ve hadisleri hatırlatmaktadır [70]. Adâ ile

[67] Aynı Eser, s. 68.

[68] Aynı Eser, s. 80.

[69] Aynı Eser, s. 82, 83.

[70] ALİ CEVDET tercümesi, 1272 baskısı, s. 111. — Peygamber gazvelerinin

muharebe için seçilecek yerin vasıfları müellifi bilhassa işgal etmektedir. Bu sahanın «otu ve suyu bol, etraf ve eknafı mahfuz, dağ ve ağaçlık yerlere karib» olması gerekmektedir [71]. Cihadın muvaffak olması için, «zümrei mücahideyni kıtale teşvik edici» ve gayret verici faaliyet bilhassa hükümdar bakımından lâzımdır. Bu arada, «tevaifi askeriyeden kahrü tedbiri adâda hüner ve dilâverlik izhar edenlere medarı maaş olacak kurra ve arazi ve terakkiyat ve adv atâları» tahsis edilecektir. Burada feodalite filizinin yeşermekte olduğu kolaylıkla farkedilmektedir. İyi asker ve münasip bir mahal, nihayet zafer cihad şartlarına bağlıdır. Binnetice, cihad, feodalite, yani merkezî iktidar karşısında bir takım iktidar adacıklarının belirmesine müncer olabilecektir.

Jeopolitik fikirleri, şark tefekkürünü derin tesirleri altında bırakat eserinde, Selçuk veziri Nizamülmülk'de değerlendirmektedir. XI. asrın büyük Devlet adamı «Siyasetname» sindeki tezlerini, bilhassa Orta ve Yakın-şark şehirleri, Devlet merkezleri etrafında cereyan eden hâdiselere istinat ettirmektedir. Naklettiği, misaller ve harplerde, daima mahal ve mevki tasvirleri vardır [72]. Geniş ülkeli bir imparatorluk Nizamülmülk'ü bilhassa alâkalandırmaktadır. Bu durumu bütün eserde görmekteyiz. İşte, bu tarihen tahakkuk etmiş geniş ülke üzerinde, vahdet ve ümrânı teminle mükellef hükümdarın muhtelif vazifeleri vardır: «Bir hükümdar umumî refahı iyi gayelere müteveccih kılacaktır». Bu hususun tahakkuku için de büyük yapı ve sulama işlerini başarmalıdır. Sulama için tahtelarz yollar, kanallar, büyük nehirler üzerine köprüler, halkı barındıracak köyler, toprakların zer'ini temin, müstahkem mevkiiler, yeni şehirler kurulması, büyük âbideler ve rahat meskenler, imparatorluğun yolları üzerinde kervansaraplar bu hususları temin ettiği takdirde hükümdar, ebedî bir şöhret temin edecek, iki cihanda aziz olacak ve bütün beşerî varlıkların tek dua ve temennileri saltanatın beka ve saadetine inhisar edecektir [73].

Son olarak, şark ve garp tefekkürü üzerinde bir Monteskiyö tesiri yapan İbni Haldun'un mevzuumuzla alâkasını tespit etmek faydasız olmayacaktır, zira büyük İslâm sosyoloğ ve tarihçisi jeopolitik durumlara bil-

cereyan ettiği sahalar ve buraların coğrafi şartları hakkında bk.: M. HAMİDULLAH: *Les champs de bataille au temps du Prophète*. (Revue des Etudes Islamiques, 1938, Cahier I. s. 1-13). — AHMED REFİK: *Gazevati Celilei Peygamberi*.

[71] Aynı Eser, s. 111.

[72] Mehdiye, Bağdad, Kûfe, Semarkand, Buhara, Mekke, Medine, Anbar, Wassith, Basra v.s. şehirler. Bu hususta bilhassa bk. G. LE STRANGE: *The Lands of the Eastern Caliphate*. 1930 baskısı.

[73] CHARLES SCHEFER tercümesi, s. 11.

hassa önem vermiş ve bu bakımdan Bodin ve Montesquieu'ye dahi piştarlık ettiği ileri sürülmüştür [74]. Bilindiği gibi, İbni Haldun'un Devlet telâkkisini tetkik için sosyolojik sisteminin bir tasnifine, bedeviyet ile hazarete temas etmek lâzımdır. İçtimai, iktisadi hayat «bu iki şekil arasında münavebe ile raksetmektedir». Ve gerek Bâdiye, gerekse Medinede, her iki şekilde de bir siyasi iktidar mevcuttur. Bedeviliğin hazeriliğe inkılâbı ise şarttır [75]. Fakat, bütün bu sosyal mülâhazalara Batlamyüs coğrafya mektebinin müntesibi sıfatile İbni Haldun, jeopolitik telâkkiler zaviyesinden de bakmasını bilmiş, iklim, gıda ve seciye arasında münasebetler araştırmıştır. Şu halde, hazerilik ve bedevilik ile coğrafi ve iktisadi şartlar arasındaki bağ büyük şark tarihçi ve sosyoloğunun gözünden kaçmamıştır [76]. İbni Haldun'un sözü geçen telâkkilerinden bazılarını burada muhtasar surette incelemek mümkündür. Batlamyüs ve Şerif İdris'in eserlerine tevfikan, «Mâmurei Arz» yedi kısma bölünerek, yedi iklim (ekalimî seb'a) tesmiye edilmiştir [77]. Yedi iklimin incelenmesini müteakip İbni Haldun şu kaideyi vazetmektedir: Vasatı arzda farzolunan hattı üstüvanın tarafı şimalisinde yani sol cânibinde vaki arazinin imareti hattı üstüvanın cenubunda yani sağ tarafında bulunan araziden ekserdir. Diğer bir kaide de şu olacaktır: Tabii feyizler ve medeniyet ne çok soğuk ne de çok sıcak iklimlerde, fakat mutedil bir iklimde vücut bulur, çünkü burada, «hararet ve bürudet... birbirleriyle itidal üzere imtizaç etmekle vasat tekvinini maden ve nebat ve hayvan hasil ve kavabili anasiriyeye feyzi rabbanî vâsıl olup... arzın cenup ve şimal taraflarında mütevassıt olan mahalleri mamur olmuştur. İklim ferdi insanî hasletlere kavuşturduğu gibi, hayvan mizacına da sahip kılabilir [78]. İbni Haldun bu fasılda iklimi insan karakterinin hâkimi haline getirmektedir.

İbni Haldun'un nazara aldığı diğer bir mesele de, gıda rejimi ile bir

[74] HAROON KHAN SHERWANI: *Zikredilen Eseri*, s. 186; ZİYAEDDİN FAHRİ: *İbni Haldun*, 1940, s. 71-72.

[75] ZİYAEDDİN FAHRİ: *Zikredilen Eseri*, s. 69.

[76] İBNİ HALDUN'un, meşhur *Mukaddime*'sinde, jeopolitik telâkki cephesinden bilhassa şu fasıllara bakılmalıdır: cilt I, s. 71-157 (Kitabı Evvelin beş mukaddimesi), ayrıca s. 238-249, 266-275, 278-290, 292-305; cilt II, s. 97-103, 147-152, 162-163, 167-173, 237-242, 245-286; cilt IV, kısaca temas ettiğimiz Tevrat doktrini ve İbrani tarihine ait şu fasla bk.: s. 93-162. (PİRİ ZADE SAHİB ve CEVDET PAŞA tercümesi); Ayrıca Prof. ZİYAEDDİN FAHRİ'nin; İbni Haldun'un coğrafi telâkkileri hakkındaki etüdüne bk. (İş Mecmuası, sayı 22).

[77] *Mukaddime*, cilt I, s. 82.

[78] Aynı Eser, s. 143-145.

arazide yerleşmiş bir topluluk arasındaki münasebettir [79]. Mutedil iklimlerin bir çok mahallerinde dahi gıda bol değildir. O kadar ki, mutedil iklime sahip yerler dahi çok kereler «nebatattan hâli ve neşvünümadan âri olmağla sükkân ve ahalisi emri maaşta zahmet çekerler», nitekim Berberiler ile Sudan arasındaki arazide, ve Mağrip sahalarında bulunan insanların «emrû taayyüşte ıztırar ve ıztırapları mukarrerdir». Bazı bölgelerdeki nebatî gıdalar bu taraf ahalisinin mizaçlarına tesir eder. Şu halde, İbni Haldun'a göre, gıda vasıtaları kifayetsiz (mezruat ve hububattan hâli) «sahra ve bâdiyeler sükkân ve ahalisinin» renkleri daha saf, bedenleri kusursuz ve mütenasip, ahlâkları ve düşünceleri daha müstakimdir. Aksine, gıda ve istihsal faaliyetleri mükemmel diyarın ahalileri çalışma itibarile gevşektir, bu halk kütleleri diğerlerine nazaran daha müterakki değildirler. İbni Haldun bu durumu müşahedesine müstenit misallerle canlandırmakta, Endülüs ve Mağrip ahalisini mukayese etmektedir. İbni Haldun, gıda rejimi ile insan vücudu arasındaki münasebeti fizyolojik yönden izah etmekte, kıtlık hallerinin bâdi olduğu neticeleri açıklamaktadır.

Evvelce görmüş olduğumuz kaideyi, gıda rejiminden elde edebileceğimiz neticelerle bağlarsak şöyle bir neticeye varabileceğiz: En medeni, hars ve umran bakımından en ileri cemiyetler, üçüncü, dördüncü ve beşinci iklime isabet eden ülkeler üzerinde kurulur. Çünkü buraların iklimi mutedildir, gıda maddelerinin istihsali ne çok kolay ne de çok zordur. Nitekim Peygamberlik (nübüvvet) bu topraklarda zuhur etmiştir. Bu halin Devlet müessesesini, ve âmme hukuku kaide ve müesseselerini de tesiri altında bırakacağı şüphe götürmez bir keyfiyettir.

İbni Haldun, daha sonraki fasıllarda, Arap kavmini bir misal olarak sunacaktır. Arap kabileleri, berriyede olsun bâdiyede olsun «vahşet ve halvete melûf bir taife olmağla kat'ı sebili rical ve nehbü garetî emval» âdetleridir. Fakat bunlar muharebe etmez, fırsat bekliyerek, pusuya düşürerek eşkiyalık ederler, «halkın emval ve eşyalarını ahzû gasp ederler» ve hemen mağsup eşya ile birlikte vatanlarına kaçarlar. İbni Haldun'a göre, «Taifei Arap» nereye yerleşmiş ise orası, kısa zamanda harabe haline gelmiştir [80].

İbni Haldun'un coğrafi-siyasî telâkkileri üzerinde daha fazla durmuyoruz, fakat meşhur âlim, garp mütefekkirlerinden çok evvel, coğrafi unsurlarla içtimai ve siyasî haletler arasındaki sıkı rabıtayı keşf ve o zamanın kanaatlerine müsteniden izah etmek muvaffakiyetini göstermiştir.

[79] Aynı Eser, s. 151-157.

[80] Aynı Eser, s.272-273.

Tevrat doktrinindeki duruma müşabih olarak, İbni Haldun'un da, dini esaslara müsteniden verdiği izahlar acaba determinizm ve realizmine tesir etmiyor mu? Tekrar Tevrat doktrinindeki duruma avdet etmiyor muyuz? Sayın Profesör Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'ya göre, ünlü şark âlimi «realist düşünce ile teolojik kanaati telif arzusundadır. Filhakika, «eğer «oluş ve bozuluş - kevn ve fesat» âlemi hep aynı şekilde kalsaydı bu hal Tanrının sünneti, âdetine muhalif olur, ve hâdiseler tek bir nehç üzerine devam ederdi. Halbuki, âlemde daima sabit kalan bir nehç ve vetire mevcut değildir» [81].

Böyle bir düşünceyi, dini esas ittihaz eden bütün telâkkilerde müşahede mümkündür. Nitekim, modern monist telâkkilerden sarfınazar, plüralist telâkkilerde, tabiat ile insan iradesi arasındaki anlaşmanın içtimaî ve siyasî şekil ve rejimlerin âmilleri oldukları iddia edilmişti. Gerek Tevrat, gerek İslâmî düşüncelerde de plüralist bir görüş vardır. Bu telâkkilerde, teolojik ve realist görüşleri de telif gerekmektedir. O kadar ki, tabiat ile Tanrı ve insan arasındaki ahitler içtimaî ve siyasî müesseseleri, velhasıl Devleti vücuda getirmektedirler. Bu anlaşmada Tanrının hakikaten taraflardan birini teşkil ettiği Tevrat doktrininde görülmektedir. Her şeyden evvel, bir neticeye varmak gayesile, diyebiliriz ki, jeopolitiğin sahası yeni değil eskidir ve kadim devirlerde bu kabil fikirleri aramak, tarihi izah bakımından fevkalâde mühimdir ve jeopolitiği günlük siyaset hâdiselerine inhisar eden polemikçi faaliyetinden kurtarmaktadır. Yalnız, göze derhal çarpan en mühim nokta, eski ve yeni telâkkiler arasındaki farktır. Yeni telâkkilerde, ilâhî, teolojik esaslara yer verilmemesine mukabil, kadim doktrinlerde, ahlâk ve dine bağlı siyaset ve hukuk telâkkilerinde teoloji kayıtsız ve şartsız hâkimdir. Fakat, belki de asırlarca sonra jeopolitik telâkkiler dinî veya coğrafi determinizm vâdisinde birleşebilirler.

Kadim devirlerin muhtelif jeopolitik telâkkileri üzerinde daha fazla durmak mümkün olabilir. Fakat biz, mevzuu kısmen deşmek gayesini takip ve hukuk ilmi ile hayat arasındaki münasebetin belirtilecek bir cephesi üzerinde durduğumuza kaniiz. Filhakika, hukuk, bu arada âmme hukuku sırf mücerret, mesnetsiz mefhumlar içinde kaybolmuş bir ilim, ve bir ilim şubesi değildir. O, hayatın her safhası, beşeriyetin her bilgisi ile alâkadardır. İnsanı olan hiçbir şey âmme hukukuna yabancı değildir. Beşerî bir disiplin olan coğrafya da işte bu suretle âmme hukuku ile münasebettardır. Bu kısa tetkikimizi modern tatbikat misalleri ile tamamlamak çok yerinde olacaktı. Fakat bu mükellefiyetimizi başka bir yazımızda yerine getirmek emelini muhafaza etmekteyiz.

Dr. Tarık Z. Tunaya

BİBLİYOGRAFYA

- ABADAN (YAVUZ): *Hukuk Başlangıcı ve Tarihi*. 1943.
- ABİRRABİ (ŞİHABÜDDİN AHMED BIN MUHAMMED İBNI): *Sülûkûl malik fi tedbiril-Memâlik*. (Nusret Paşa tercümesi, Dersaadet Matbaası Amire 1296).
- ABDURRAHMAN ŞEYZARİ (yahut EBULNECİP): *Kitâbı Nehcissülûk fi siyasetülmülûk*. (Cevdet tercümesi. 1272 tab'ı, Dersaadet).
- AHMED REFIK: *Gazevâtı Celîlei Peygamberi* (İbrahim Hilmi Neşriyatı, İstanbul 1324).
- ALİ FUAD: *Esasiye Hukuku Dersleri*. İstanbul 1934.
- ANCEL (JACQUES): *Peuples et Nations des Balkans*. (Armand Colin, Paris 1930).
- ANCEL (JACQUES): *Manuel Géographique de politique Européenne*. Tome I. l'Europe Centrale (Delagrave, Paris 1937).
- ANCEL (JACQUES): *Géopolitique*. (Delagrave, Paris 1938).
- ANCEL (JACQUES): *Askerî kapalılıklar ve Ticarî Açıklıklar* (Tarık Z. Tunaya tercümesi), (Yurd Mecmuası, 1941, cilt I, sayı 6, s. 3-7, 26).
- BABANZADE İSMAİL HAKKI: *Hukuku Esasiye*, İstanbul 1329.
- BELLOC (HILAIRE): *Bugünkü İngiltereyi iyice anlamak için* (Galip Kemall Söylemezoglu tercümesi, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1939).
- BİLSEL (CEMİL): *Devletler Hukuku, Giriş*, 2. bası, İstanbul 1940.
- BLACHE (JULES): *L'homme et la Montagne* (Nrf, Gallimard, Paris 1933).
- BOUTMY (EMILE): *İngiliz Kavmi* (Essai d'une psychologie politique du peuple Anglais). 4. kitap. (Dr. Abdullah Cevdet tercümesi), (İstanbul 1911, 1912).
- CELÂLEDDİN ÂRİF: *Hukuku Esasiye*, 2. cild (İstanbul 1325).
- CROZAT (CHARLES): *XX. asır İngiliz Amme hukuku* (1943-1944 ders notları). (Tarık Z. Tunaya tercümesi).
- CROZAT (CHARLES): *Amme Hukuku Dersleri*, cilt II, kısım II, (İstanbul 1946).
- DOLLOT (LOUIS): *Les Grandes migrations humaines* (Presses Universitaires de France, Paris 1946).
- DURU (KÂZİM NAMİ): *Yugoslavya Üzerine* (Son Posta, 6 Mart 1945).
- FINDIKOĞLU (ZİYAEDDİN FAHRİ): *İbni Haldun* (Hilmi Ziya Ülken ile müşterek). (Kanaat Kitabevi, İstanbul 1940).
- FINDIKOĞLU (ZİYAEDDİN FAHRİ): *Jeopolitik Denemeleri*, bk. Jeopolitik başlıklı eser, s. 82-93.
- FINDIKOĞLU (ZİYAEDDİN FAHRİ): (İş Mecmuası, sayı 22).
- GAROFALO (LE BARON R.): *La Criminologie* (Félix Alcan, Paris 1905).
- HAMİDULLAH (M.): *Les Champs de bataille au temps du Prophète* (Revue des Etudes Islamiques 1933, Cahier I, s. 1-13).
- HASİM REFET: *Hukuku Esasiye*. İstanbul 1926.
- HAUSHOFER (KARL): *Indo-Pasifische Rückschlags-Dynamik* (Makale şu eser için-

dedir: Weltwirtschaftsdämmerung. Festschrift zum 10 jährigen Bestehen des Weltwirtschafts- Instituts der Handels- Hochschule, Leipzig. Stuttgart 1934, s. 46-50).

HAUSHOFER (KARL): *Japonya ve Japonlar*, 2 cilt (Galip Kemali Söylemezoğlu tercümesi, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1941).

HENRY (PAUL): *Milliyetler Meselesi* (Fehmi Baldaş tercümesi, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1939).

HERUBEL (MARCEL): *L'homme et la Côte* (Nrf, Gallinard, Paris 1936).

HUMMEL (H.) et SIEVERT: *La Méditerranée* (A. Cogniet tercümesi) (Payot, Paris 1937).

HUMMEL (H.) et SIEVERT: *Akdeniz Mintakasının İnsanları ve Medeniyeti* (Aynı Eserden, Tarık Z. Tunaya tercümesi, Yurd Mecmuası, 1941, cilt 1, sayı 4, s. 3-6).

İBİNİ HALDUN: *Mukaddime-i İbni Haldun* (Piri Zade Sahip ve Ahmed Cevdet Paşa tercümesi).

İORGA (N.): *Origine et développement de l'idée nationale surtout dans le monde Oriental*. (Bucarest 1934). (Bu risaledeki ana fikirler Varşova Beynelmillel Tarihi İlimler Kongresi(1933)ndeki konferanslarından alınmıştır).

JEOPOLİTİK, İlmî Antoloji Denemesi (Gençlik Kitabevi Nesriyatı, İstanbul 1946).

KALERĞİ (COUDENHOVE): *Pan-europe* (Philippe Simon tercümesi, Editions Pan-européennes, Paris, 1927).

KALERĞİ (COUDENHOVE): *Avrupanın hudutları* (Aynı Eserden, Tarık Z. Tunaya tercümesi, Yurd Mecmuası, cilt II, sayı 5, s. 2-5).

KUBALI (HÜSEYİN NAIL): *Devlet Ana Hukuku Dersleri*, cilt I, Fasikül 1, (İst. 1946).

KİTABI MUKADDES (Eski ve Yeni Ahid), (İstanbul 1941 tab'i).

LEROUX (J. GABRIEL): *İlk Akdeniz Medeniyetleri* (Cevdet ve Mithat Perin tercümesi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1944).

LE STRANGE (G.): *The Lands of the Eastern Caliphate* (Cambridge Geographical Series 1930).

MEHMED İZZET: *Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat* (Kanaat Kütüphanesi, İst. 1339).

MİDHAT: *Hukuku Esasiye* (1337-1338 takrirleri, İstanbul).

NİZAMÜLMÜLK: *Siyasetnâme* (Charles Schefer tercümesi: *Traité de gouvernement composé pour le Sultan Melik-Châh par le Vizir Nizamoul-Mouk*, Ernest-Leroux, Paris, 1893).

OKANDAN (RECAİ G.): *Umumi Âmm Hukuku*, Birinci Kitap (İlk Zamanlar, İstanbul, 1946).

PARAIN (CHARLES): *La Méditerranée* (Nrf, Gallimard, Paris 1936).

RATZEL (FRIEDRICH): *Politische Geographie oder die geographie der Staten, des Verkehres und des Krieges*. (München und Berlin 1903).

REYNOLD (GONZAGUE de): *Qu'est ce que l'Europe, Ses Origines I*. (Editions de la

Librairie de l'Université, Fribourg 1941).

RUNCİMAN (STEVEN): *La Civilisation Byzantine* (Payot, Paris 1934).

RUNCİMAN (STEVEN): *Jeopolitik hakkında konferans*. (Zikredilen *Jeopolitik* eserinde, s. 94-100).

SERMED OSMAN: *Hukuku Esasiye* (Selânik 1327).

SHERWANI (HAROON KHAN): *Studies in Muslim Political Thought and administration*. (Sh. Muhammed Ashraf, Lahore. 1945 tab'ı).

SHORT (ERNEST H.): *Esquisse de Géopolitique* (F. Debyser tercümesi, Payot, Paris, 1936).

TANRIÖVER (HAMDULLAH SUPHİ): *Hamdullah Suphi Tanrıöver'le bir konuşma*, (Mülâkâtı yapan: İhsan Ada, Vatan, 13.1.1946 tarihli ve müteakip nüshalar).

TUNAYA (TARIK Z.): *Müessese Teorisinde Fikir Unsuru ve bazı hususiyetleri* (İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1947, cilt XIII, sayı 2-3, s. 537-560).

TUNAYA (TARIK Z.): *Cenubi Amerikalılar ve Birleşme Meselesi* (Cumhuriyet, 1943).

TUNAYA (TARIK Z.): *Denizler Devletleri Koruyabilir mi?* (Cumhuriyet, 1944).

UMAN (OSMAN NURİ): *Esasiye Hukuku* (Ankara 1939).

ÜLKEN (HİLMİ ZİYA): *İbni Haldun* (Ziyaeddin Fahri ile müşterek, bk. Fındikoğlu).

ZİYA GÖKALP: *Hars ile medeniyetin münasebetleri* (Yeni Mecmua 1918, cilt III, sayı 61).

ZİYA GÖKALP: *Hars ve Irk* (Yeni Mecmua 1918, cilt III, sayı 62).

ZİYA GÖKALP: *Millet nedir?* (Yeni Mecmua 1923, sayı 4-70).